

DE LICHE VOORDE

periodiek van de
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

No. 69
november 2014
ISSN: 0927-6688

De Lichte voorde is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Redactie: Nic Adema, Henk Hanselman, Marcel van den Hoven, Frits van Lochem en Arnold Pluimers

Tekstcorrectie: Nic Adema en Antoon Driessen

Eindredactie en vormgeving: Henk Hanselman, Marcel van den Hoven en Benny Lammers

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde

Bij de afbeelding op de voorkant

Het markante winkelpand van 'Cupers Gert' op de Markt, eens de huisvesting van een invloedrijke familie. Zie verderop het artikel van Theo Withag.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud nummer 69

<i>Frits van Lochem</i> Voorwoord	2
<i>Nic Adema</i> Kloppen in de oude Parochie Groenlo	3
<i>Henk Hanselman</i> De collectie briefhoofden van de voormalige gemeente Lichtenvoorde	7
<i>Theo Withag</i> Cupers Gert achter d'n steen	13
<i>Arnold Pluimers</i> Ontwikkelingen in de gemeente Lichtenvoorde vanaf 1851 Deel II	36
<i>Frits van Lochem</i> Straatbeelden 1971-2011	49
<i>Frits van Lochem</i> Excursie naar Graefenthal, Kleve en Schenkenschanz	66
<i>Frits van Lochem</i> Kort verslag van de Extra Ledenvergadering, op 7 oktober 2014	68
<i>Gerhard Eppingbroek</i> Ons zoekplaatje	69

Voorwoord

Door Frits van Lochem

Redactiecoördinator

Als deze periodiek nr. 69 bij u thuis op de mat valt is Sinterklaas al weer in het land gearriveerd met roetzwarte pieten veronderstel ik, maar wie weet wat ons te wachten staat.

Als redactiecommissie hebben we ons best gedaan u een periodiek aan te bieden met uiteenlopende zeer lezenswaardige onderwerpen.

We beginnen met een artikel van de hand van Nic Adema, getiteld 'Kloppen in de Parochie Groenlo'. Henk Hanselman heeft een fraaie collectie briefhoofden van Lichtenvoordse zaken uit vroeger tijden samengesteld.

Theo Withag heeft zich verdiept in de handel en wandel van 'Cupers Gert achter d'n steen', eertijds een bekende Lichtenvoordenaar die internationaal zaken deed.

Arnold Pluimers is weer in de gemeentelijke archieven gedoken en neemt ons mee naar de 'Ontwikkeling in de gemeente Lichtenvoorde vanaf 1851' dit keer over de periode 1861-1870.

In de vorige periodiek nr. 68 heeft ondergetekende nog straatbeelden vertoond van foto's uit 1971 van Carolus Pieters en recente straatbeelden van 2011 t/m 2014. Alleen door plaatsgebrek was er slechts een gedeelte opgenomen en daardoor sloot de inhoud niet geheel aan op mijn inleiding, waarvoor mijn excuus. Nu alsnog het toen ontbrekende deel Rentenierstraat.

Verder treft u een kort verslag aan van onze excursie op 24 mei jl. naar Kloster Graefenthal in Asperden, Kleve en Schenkenschanz.

Ook een korte terugblik op onze algemene ledenvergadering op 7 oktober jl. met de lezing van Jan Berends uit Doetinchem.

Het Zoekplaatje van Gerhard Eppingbroek is ook nu het sluitstuk van onze najaarsperiodiek 2014. Namens de redactiecommissie wens ik u veel leesplezier !

Indien u zelf interessante artikelen weet of in bezit hebt, geef het even aan ons door, dan willen wij graag bekijken of deze geschikt zijn of eventueel geschikt gemaakt kunnen worden voor publicatie in onze periodiek.

Ook blijft de oproep zoals ook vorige periodiek gedaan om nieuwe leden en nieuwe vrijwilligers voor onze vereniging te werven onverkort actueel, en dat geldt zeker voor mensen die goed thuis zijn in de digitale wereld van websites, social media etc.

Cadeautip : Zoekt u een cadeau voor iemand, die mogelijk in de historie geïnteresseerd is? Geef een periodiek of een jaarlidmaatschap van onze vereniging cadeau.

Periodieken zijn als losse nummers voor € 8,00 verkrijgbaar bij Primera, Readshop, Hulshof-kantoor-specialisten en bij de VVV.

Kloppen in de oude Parochie Groenlo

Door Nic Adema

Het woord ‘kloppe’, ‘klopje’ of ‘klopzuster’ kennen we in de Graafschap uit de tijd dat het verboden was rooms-katholieke godsdienstbijeenkomsten te houden. Daarom werden genodigden gewaarschuwd door deze zgn. klopzusters. Deze vrouwen waarschuwden, zo wil het verhaal, betrokkenen door bepaalde klopsignalen op de deur te geven. De Kloppendiek in het Zwillbroek, die vanaf de grens naar de kerk loopt, lijkt te maken te hebben met het werk van deze vrouwen.

In de 18e-eeuwse armenadministratie van de katholieke parochie van Groenlo¹, komt de term kloppe enkele malen voor. De parochie Groenlo omvatte toen ook een groot deel van de oude gemeente Lichtenvoorde. Aangezien er ook in Lievelede, Eefsele, Vragender en Zwolle kloppen woonden, menen we iets hierover in onze periodiek te kunnen schrijven.

Dat dit woord vaak in verband wordt gebracht met (katholieke) ondergrondse religieuze activiteiten in de 17de en 18de eeuw, blijkt ook in het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT). Bij het woord ‘klop’ geeft het boek wel informatie over het ondergrondse aspect, maar dat blijkt toch vooral in citaten uit plakkatens en een aantal anti-roomse geschriften.

Het woord *Klop* wordt, aldus het WNT vooral in de verkleinvorm *klopje* gebruikt. Klopzuster komt ook veel voor. Men kende ook in noordelijk Westfalen de naam *kloppe*. Volgens het WNT is het een ... *Benaming voor zekere katholieke vrouwen, die, zonder in een klooster te treden, in ongetrouwden staat en volgens bepaalde regels een leven ten dienste van haar kerk en godsdienst wenschten te leiden.*

Over de oorsprong van het woord is niets met zekerheid bekend. Tegen de verklaring dat de kloppes zo heetten omdat zij door geklop op de deuren de katholieken ter kerke riepen, heeft het WNT bezwaren. Men houdt het eigenlijk op een soort volkse scheldnaam, waarvan de oorsprong niet te achterhalen is. Dat het een scheld- of spotnaam is, lijkt me een mogelijkheid, want de verklaring van het kloppen op deuren kan in Westfalen en het bisdom Münster niet kloppen, want daar is de katholieke kerk hoege-naamd niet ondergronds gegaan, terwijl het woord kloppe er wel voorkomt.

Kloppen waren vrouwen (mannen heetten kloppbroeders) die (vaak tijdelijk) een plechtige belofte deden, omdat ze een godgewijd leven wilden leiden. Ze konden in de Nederlanden niet in een klooster vanwege het toen bestaande kloosterverbod. Kloppes leefden dus ‘in de wereld’ en passen min of meer in de traditie van de begijnen. Zij stelden zich onder de geestelijke leiding van een priester. Volgens het WNT kleden zij zich anders dan gewone vrouwen: devoot en stemmig, een zwart gewaad en een speciaal hoofddekseel.

In de parochies waren zij vaak onmisbaar, daar zij de pastoors en vicarissen hielpen als kosteres, ze legden huisbezoeken af en gaven (geloofs)onderricht aan kinderen². In Groenlo verzorgden zij blijkens de administratie ook zieken en naaiden zij kleren voor armen.

Het WNT geeft als volgt aan hoe deze vrouwen leefden en wat zij deden: *Onder de Roomsgezinden, zyn ... eene soort van geestelyke Dogters, die, hier en elders, Klopzusters en Kloppen of Kloppes genaamd worden. Zy woonen egter niet byeen; maar, hier en daar, ... Zy doen, wanneer zy zig in deezzen staat begeeven, geloften van onthouding aan den Pastoor van hunne Kerke. Sommige dienen, in de Kerken, als Kosterinnen: anderen doen de eene of de andere neering: eenigen houden Schoolen voor jonge kinderen.*

In het Rijks Archief Utrecht inv. 17 no 303 ligt nog zo’n gelofte aan de pastoor van een Grolse kloppe, Engele Smitjes, gedateerd 22 augustus 1779. Hieronder volgt de letterlijke tekst:

O Allerheiligste Drijvuldigheid: Offschoon ick úwe onnútte Dienaresse Engele Smitjes alle úwe gaven en genaaden onwaardigh ben, betrouwende nogtans op úwe oneindelijke goedertierentheit, en gedreven zijnde door een groote begeerte om úwe Goddelijke Majesteit besonderlijk te dienen, soo sweere en belove (ik) ú warachtig levenden Godt, de allersuiverste Maget Maria en haren suiveren bruidegom den heiligen Joseph, alle Engelen en Heiligen tien volgende jaaren in suiverheit lichaems en der zielen te leven, en nogh met gedagten, nogh met woorden, nogh met werken tegens deese deúgt te

sondigen, en sulcks met de hülpe van Uwe gratie; soo waar mij Godt helpe en sijn heilig Evangelie: in den beginne was het woordt, en het woordt was bij godt, en Godt was het Woordt. Ick bidde daarom oetmoedelijck om úwe ongemeten Goedheit, O Godt! en om het heilig bloed Jesu Christi, dat gij U wilt gewaardigen deese mijne kleine opofferinge genadelijk antenemen; en gelijk gij mij, ó Godt hebt gratie gegeven om dit van ú te versoeken, soo wilt mij oock gratie geven en verstercken om deese mijne beloffte opregt te volbrengen en volbracht hebbende eindelijk met een blij gemoet mij geheel voor ewigh an U dús te mogen opdragen.

dat dese beloffte op den 22. Augusti 1779 door Engele Smitjes in mijne tegenswoordigheit gedaan is, verklare en getuige ick ondergeschreven. L.A. Aleman Pastor

op den 22 Augusti 1790 is deese beloffte door Engele Smitjes voor ewig en altoes verniewt en te volbrengen beloofft ita testor . L.A. Aleman pastor mp. ³

Bij eden en beloftes werd vroeger vaak het begin van het evangelie van Johannes geciteerd: ‘In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God.’

MP achter de handtekening is een afkorting van het Latijnse Manu Propria, wat betekent: ‘met eigen hand’ (ondertekend). Dat lijkt me passen in tijden, waarin ongeletterden letterlijk ergens een kruisje onder tekenden of anderen iets lieten (onder)schrijven.

De Engele Smitjes die hier genoemd wordt, is zeer waarschijnlijk dezelfde Engele Smitjes, die ook in de hierboven genoemde armenadministratie van het kerspel Grolle voorkomt.

Dat kloppen alléén (of soms met zijn tweeën) woonden en niet in grote groepen (kloosters), blijkt ook uit een veel ouder geschrift van 9 mei 1730 ondertekend door de Grolse pastoor H.O. van Munster, voorganger van Aleman, waarin hij meldt dat in Lieveelde een zgn. ‘kloppenhuisje’ wordt gebouwd als endskamer aan het huis aan het Avinksveldeke van wijlen Engbert Eeftink (R.A.Utrecht inv. 17 no 302). In dat huisje woonden toen twee klopjes: Aaltje Eeftink en Hendersken Schilderink. Aaltje Eeftink kan de dochter van Engbert Eeftink zijn, de naam Hendersken Schilderink komt waarschijnlijk uit Vragender. De 18e-eeuwse veldnaam ‘Hilligenhuusken’ in het Avinksveldeke (Archief A. Hulshof -Hommelink- Lieveelde) is misschien nog een herinnering aan deze vrouwen.

Deze twee vrouwen bij Eeftink leefden dus wel apart, maar nog wel bij hun eigen familie. Ook elders in de parochie Groenlo zullen de meeste klopjes alleen, of minstens enigszins apart gewoond hebben. Het zou heel goed kunnen dat ze als kosteres dienst deden, want vaak worden ze in Grolle in doop-aktes genoemd. Kloppen (Latijn *devota*, Nederlands *geestelijke dochter*) treden ook op als peettante (Latijn *patrina*). Zo komt bovenstaande naam Engele Smitjes een tiental malen voor als peet/getuige in diverse trouw- en doop aktes. Als het telkens om dezelfde persoon gaat, dan is dat redelijk vaak (doop 12/11/1777, doop 4/4/1780, doop 29/1/1783, doop 10/12/1783, trouw 10/12/1768, tr.15/1-1/1-77-7, trouw 30/4/1778, trouw 4/12/1778, trouw 21/9/1779, trouw 9/8/1792, trouw 30/8/1796).

In de armenadministratie van de katholieke Grolse parochie wordt tweemaal een betaling gedaan voor schoolgeld aan twee kloppen, waarschijnlijk in Lieveelde (gezien hun namen Borghijink en Smitjes).

Dus in de parochie gaven deze vrouwen ook onderwijs. Wat voor onderwijs wordt niet genoemd.

Uiteraard hebben ze ook gewerkt als zieken- en bejaardenverzorgster en verrichtten ze ook eenvoudig naaiwerk voor armen. Dat blijkt uit allerlei andere betalingen.

In de 17e en 18e eeuw werd door hervormde overheden vaak geklaagd over de kloppen en hun werk, vooral over hun onderwijsactiviteiten. Die overheid nam uiteraard maatregelen tegen hun werkzaamheden, maar of dat in Groenlo erg fanatiek gebeurde is de vraag. Uit het WNT blijkt dat hun werkzaamheden elders in de Nederlanden vaak tot klachten en maatregelen leidden: *Verbieden ... de gemelte Cloppen ... eenighe Schoolen te holden ..., ofte brieven, ofte mont-bootschappen van de andere voorgenoemde Roomsche Geestelycke, tot naedeel van desen Staet, ofte Gereformierde Religie, te draegen, (Gelders Placaatboek 2, 301 anno 1640). Ook wordt gesuggereerd dat het naaien en handwerken slechts een dekmantel is om Rooms onderwijs te geven: Dat se de cloppen gewennen, om, onder pretext van nayen en hantwercken, de jonghe kinderen de gronden des Pausdoms te leeren, (Knuttel, Acta Partic. Syn. v. Z.-Holl. 3, 114 anno 1649).*

De band met de onderdrukte kerk zou in de omgeving van Groenlo nog kunnen blijken o.a. uit de naam van de zandweg die van het oude grenskantoor Holterhoek rechtstreeks naar de kerk in het Zwillbroek loopt 'Kloppendiek'. Met name die Zwillbroekse kerk speelde een belangrijke rol in het katholieke leven van de hele omgeving, maar of die klopjes in onze omgeving ook een 'ondergrondse' rol speelden, durf ik te betwijfelen.

In de armenadministratie wordt een vijftal van deze geestelijke dochters genoemd. Ik schat dat er in het hele kerspel rond 1790 niet zo heel veel meer geweest zijn. De pastoor zal in de armen- en zielzorg wel op al zijn geestelijke dochters een beroep gedaan hebben, waardoor die namen ook incidenteel in de administratie terecht gekomen zijn. Hier volgen de namen en enige bijzonderheden.

Aaltje Borghijink (in Lieveelde?) gaf waarschijnlijk les aan arme kinderen. Ook naaide ze hemden.

*De Franciscuskerk te Zwillbroek
Foto Marcel van den Hoven*

Het is mogelijk dat ze naailes gaf. Zij moet zelf in redelijk goeden doen geweest zijn, want ze schonk (misschien als legaat) aan de pastoor 25 gulden voor de armen. Drie maal wordt ze in de afrekeningen genoemd tussen 1777 en 1804.

Kloppe Dina Doppen verhuurde van 1772 tot 1776 kamers aan Garrit Antink voor 1 gulden per maand. In 1803 had ze Garrit Jan Stevens in haar huis. Tussen 1772 en 1803 wordt ze negen maal genoemd in de afrekeningen, vooral vanwege de huur van Antink. Vaak werd de huur per kwartaal betaald. Antink en Stevens waren armen die (deels) door de armenkas van de parochie ondersteund werden. Kennelijk vielen zij onder de zorg van kloppe Dina Doppen.

Kloppe Engele (Smitjes?) kreeg minstens eenmaal, in 1789 een bedrag van 5 gulden. Onbekend is waarvoor. Naailes is een mogelijkheid, want ze komt drie maal voor in de rekeningen van Derk Jan Velders de manufacturier. Ze krijgt stof om voor arme kinderen te naaien.

Zij wordt meestal alleen met haar voornaam genoemd. De familienaam ontbreekt.

In het LIBER CONFRATERNITATIS SANCTISSIMO TRINITATIS PRO REDIMENDIS CAPTIVIS CHRISTIANIS INSTITUTE⁴ staat een Engele Smitjes als lid.

De naam Engele Smitjes staat verder in het Grolse begraafboek op 20 april 1811.

Misschien komt ze uit Lieveelde. Daar komt de naam Smitjes nog steeds als bijnaam voor. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zij eigenlijk Bos of Bosker heette (af te leiden uit bepaalde geboorte- en huwelijksaktes), maar dat ze hoofdzakelijk, zoals dat nu nog vaak gewoon is, met haar bijnaam Smitjes werd genoemd. Bosker zou een naam uit Vragender kunnen zijn. In Lieveelde komt ook een oude naam Boskeman voor in de onmiddellijke nabijheid van de boerderij Smitjes. Voer voor puzzelaars en genealogen!

Kloppe Jansen kreeg ook schoolgeld en wel voor de kinderen van Willem Karreman. Ze staat slechts eenmaal genoemd, op 3/10 1789 *'An klopijen Jansen wegens schoolgeld voor de kinder van W. Kaarmans bet. f 2.11.0.'*

Kloppe Nolle was zelf arm en behoeftig. Ze kreeg gedurende minstens 10 jaar geregeld steun, met name voor kleding. Eenmaal moest ze zelfs hulp hebben om haar kleren uit de lommerd te halen. Tussen 1793 en 1814 wordt ze 16 maal genoemd in de rekeningen. Ook hier lijkt de familienaam te ontbreken.

---

1 Rijks Archief Utrecht (RAG) inv 17, no 294)

2 F. Hoppenbrouwers, Oefening in volmaaktheid, SDU Den Haag, 1996, blz. 74

3 O allerheiligste Drievuldigheid: ofschoon ik, uw nutteloze dienaar Engele Smitjes, al Uw gaven en genaden onwaardig ben, toch, vertrouwend op Uw oneindige goedheid en gedreven door een groot verlangen om Uw goddelijke majesteit bijzonder te dienen, zweer en beloof (ik) U, de waarachtig levende God, de allerzuiverste maagd Maria, en haar zuivere bruidegom, de heilige Joseph, alle engelen, en heiligen, de komende tien jaren in zuiverheid van lichaam en ziel te leven en noch in gedachten, noch met woorden, noch door daden tegen deze deugd te zondigen (en dit) met hulp van Uw genade; zo waarlijk helpe mij God en zijn heilig evangelie: In den beginne was het woord, en het woord was bij God, en God was het woord.

Ik bid daarom ootmoedig om Uw onpeilbare goedheid, o, God! En om het heilig bloed van Jezus Christus, dat Gij U wilt gewaardigen deze mijn kleine opoffering in genade aan te nemen. En zoals U mij, o God de genade hebt gegeven om dit van U te vragen, wil mij ook genade geven en de kracht om deze mijn belofte oprecht te volbrengen en (als ik die) tenslotte volbracht heb, mij met een blij gemoed voor eeuwig totaal aan U zo te mogen toewijden.

Dat deze belofte op 22 augustus 1779 door Engele Smitjes in mijn aanwezigheid gedaan is, verklaar en getuig ik hieronder. L.A. Aleman Pastor.

Op 22 augustus 1790 is deze belofte door Engele Smitjes voor eeuwig en altijd vernieuwd en (heeft zij) beloofd (die) te volbrengen. Zoals getuigd wordt. L.A. Aleman Pastor MP.

4 Boek van de broederschap van de heilige Drievuldigheid bedoeld voor de vrijkoop van gevangenen Christenen.

De tegenwoordige Kloppendiek in Zwillbrock
Foto: Marcel van den Hoven

De collectie briefhoofden van de voormalige gemeente Lichtenvoorde

Door Henk Hanselman

Briefhoofden roepen onwillekeurig een beeld op van het bedrijf of de organisatie erachter. De versiering en de gravure of ets van een fabriek boven aan een oude brief spreken tot de verbeelding. Soms nog het enig zichtbare overblijfsel van een bedrijf dat lang geleden heeft opgehouden te bestaan. Ze zijn een collectie item. Archiefdiensten verzamelen ze omdat een collectie ervan een mooi beeld geeft van de bedrijvigheid in het verleden, maar ook van bijvoorbeeld de grafische ontwikkeling. In Lichtenvoorde is de verzameling aangelegd door gemeentearchivaris Henk Nijman. De collectie is samengesteld uit brieven en rekeningen van voornamelijk Lichtenvoordse bedrijven die gericht waren aan de gemeente. ¹⁾ Ook zitten in de collectie een aantal briefhoofden, afkomstig uit kerkarchieven die bij de gemeente in bewaring gegeven zijn.

Niet alle aangeboden materiaal kan door een archiefdienst bewaard worden, de bewaarplaatsen zouden immers te groot worden. Daarom is voor de overheidsarchieven in landelijke regels aangegeven welke stukken voor archivering in aanmerking komen. ²⁾ Deze regels zijn met toestemming van de eigenaren ook toegepast op die Lichtenvoordse kerkarchieven die bij de gemeente in bewaring zijn gegeven. Rekeningbijlagen bij jaarrekeningen e.d. worden volgens deze regels niet bewaard. De heer Nijman zag dat bij deze archivering waardevolle informatie verloren ging en heeft de briefhoofden van de bijlagen afgesneden en opgeplakt in een verzamelalbum. In 2010 is het album door mij gedigitaliseerd waarna ze in een later stadium door archivaris Henk Nijman op de site van het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (Ecal) te Doetinchem zijn geplaatst. Op dit ogenblik bestaat de collectie uit zo'n 400 afbeeldingen. Ze wordt periodiek aangevuld met nieuwe. De collectie geeft naast mooi beeldmateriaal ook historische informatie over de aard en de locatie van een bedrijf. Het oudste briefhoofd is van 1872 en is van de firma Ter Bille.

Het oudste briefhoofd uit de collectie. Het is een rekening van (J.) H. ter Bille uit 1872 voor geleverde verf. Over de betekenis en de symboliek van het eerste bedrijfslogo is niets bekend.

Johann Heinrich Hermann Terbille geboren op 15 maart 1841 in Vreden (D) kwam als schildersknecht naar Lichtenvoorde en had later een eigen bedrijf aan de Rentenijsstraat 6. Hij trouwde in 1873 met Johanna Kuenenger uit Groenlo en overleed op 13 maart 1881. Zij hadden een zoon Gerhard Antony (G. A.) die later het bedrijf zou voortzetten. Johanna Kuenenger hertrouwde in 1882 met de weduwnaar en loodgieter Antony Strank. Met de komst van Strank werd het bedrijf een koperslagers- en loodgietersbedrijf. In 1914 zien we een compagnonschap tussen Antony Strank en zijn stiefzoon G. A. ter Bille. Na het overlijden van Antony Strank in 1926 zal de naam Ter Bille met het bedrijf verbonden blijven en worden voortgezet door achtereenvolgens G. A. ter Bille, J. H. ter Bille en nu als Firma Gebr. Ter Bille.³⁾

Koperslager, Loodgieter,
Pompenmaker en Lampenmaker.

Lichtenvoorde, den 17 Januari 1898

Aan het Geëeente bestuur
Aan den Wel Edelen Heer L. van Batten =
Batemburg, Burgermeester

Pompen

Debet aan **A. STRANK.**

1897

Debet	rijgs aan de pomp Gemeente huis,	ƒ 0,90
Debet	pomp gerepareerd bij de school hierwaer met nieuwen kuisel	0,85
		ƒ 1,75

Seman

Foto 5

Foto 5a

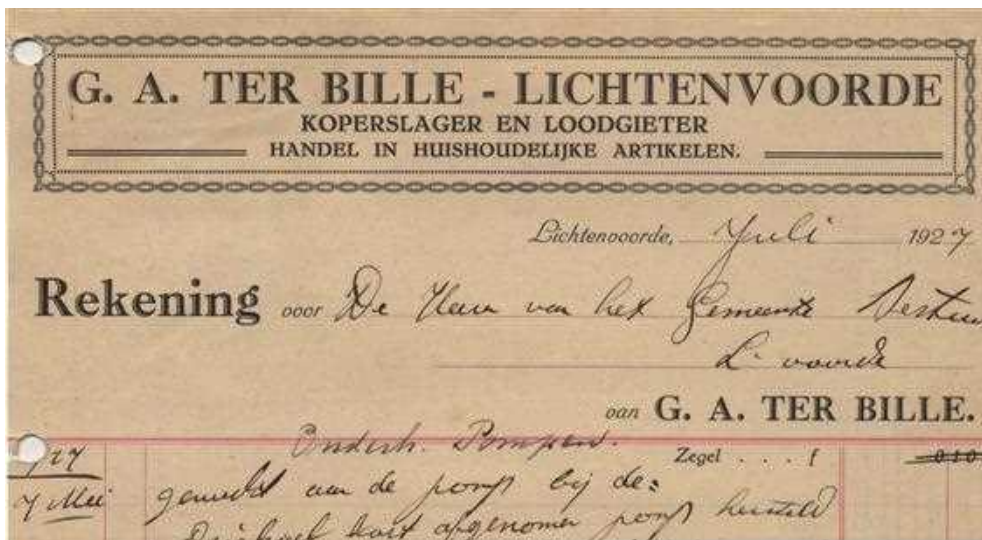
Lichtenvoorde, Januari 1914

REKENING over De Edelachtbare Heeren van
Het Gemeente Bestuur Lichtenvoorde

van **G. A. ter Bille-Strank,**
Koperslager en Loodgieter.

1913
29.01.14

gemaakt in de school aan ole =
slangen verhangen als mede dan

Samen geven de briefhoofden een mooi beeld van de voortgang van het bedrijf. Naast de opvolging van eigenaar zien we de wisseling en uitbreiding van bedrijfsactiviteiten; aanvankelijk een schildersbedrijf, later koperslager en loodgieter met handel in huishoudelijke artikelen en weer later installatie van elektrische installaties.

In de negentiende eeuw was de familie Weijnenborg eigenaar en uitbater van 'De Koppelpaarden'. In het pand aan de Rapenburgsestraat, toen nog Keistraat geheten, was een hotel, een restaurant, een handel in koloniale waren en een borstelfabriek gevestigd. Traditiegetrouw was het ook de plaats waar na een begrafenis het dodengelag werd gehouden. De borstelfabriek werd rond 1910 verzelfstandigd en voortgezet aan de Patronaatsstraat onder de naam van: Firma A. Weijnenborg Stoomhoutwarenfabriek en later in de oude tramremise aan de Varsseveldseweg als: Houtwarenfabriek Firma A. Weijnenborg. In 1970 werden de bedrijfsactiviteiten beëindigd.

Het is een oud gebruik dat beroepsbeoefenaars hun ambacht of beroep uitbeelden met een heraldisch wapen, logo of beeldmerk. Een van de oudste in deze collectie is dat van horlogemaker Meerdink. Hij was afkomstig uit Aalten en had zijn zaak in 1899 aan de Rentenierstraat op de plaats van het pand Rentenierstraat 12 en 14. Op het briefhoofd een klok en een horloge als beeldkenmerk.

Jugendstil en Art Deco waren populaire stijlbewegingen in de eerste helft van de twintigste eeuw. De Jugendstil met dikwijls sierlijke organische lijnen en de Art Deco met veelal hoekige motieven hadden hun weerslag op de toegepaste kunst. In briefhoofden vinden we de stijlen terug in de vorm van geometrische figuren en overdadige versieringen.

Het briefhoofd van Vruchtboomenkweker Heusinkveld is zo'n voorbeeld waarin bloem- en vogelmotieven domineren. Links en rechts boven enkele gestileerde lelies, een plant die in de Jugendstil veelvuldig als decoratie wordt toegepast. Het briefhoofd is van de bekende drukkerij Floralia uit Assen, een drukkerij die zich specialiseerde in de productie van natuuruitgaven. Het basisontwerp is misschien voor meerdere firma's gebruikt.

Ook op twee bovenstaande briefhoofden weer de gestileerde blad- en leliemotieven uit de Jugendstil.

In het beeldmerk van timmerman Straks de specifieke gereedschappen van de timmerman: een bijl, winkelhaak, hamer en nijptang. Het bedrijf was gevestigd op de plaats van Dijkstraat 40. In het beeldmerk van de metselaars Gebr. Breukers een troffel, schietlood, waterpas, een hamer en ook een beeldhouwersklopper. Het bedrijf was gevestigd aan de Aaltenseweg 71.

De wat strakkere vormen van het briefhoofd van stalhouderij Grevink doen wat meer aan de Art Deco denken. De naam en de activiteiten van het bedrijf staan centraal met daaromheen een kader van strakkere geometrische figuren. Het bedrijf was gevestigd op het adres A218, nu Rentenierstraat 15 (Ganzenmarkt). De paarden van Grevink zullen niet alleen de koets voor een rijtoer hebben getrokken maar ook de lijkoets van de Hervormde Gemeente die schuin tegenover zijn woonhuis was gestald.

Hendrik Grevink rond 1920 op de Ganzenmarkt met paard en 'lankwagen'. Met een lankwagen werden bomen getransporteerd. 4)

(Wordt vervolgd)

¹⁾ Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (Ecal), Doetinchem, inventarisno. 0849

²⁾ De Archiefwet van 1995 bepaalt dat overheden hun archieven moeten beheren en stelt hieraan een aantal eisen. Ook staat in de Archiefwet dat archieven openbaar te raadplegen zijn. De uitwerking van een aantal onderdelen van de Archiefwet staat in het Archiefbesluit 1995. De Archiefregeling 2009 werkt de eisen voor archiefvorming en archiefbeheer verder uit.

³⁾ Met dank aan Gerard Willemsen voor zijn bijdrage aan de historische informatie van dit artikel.

Met dank aan het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (Ecal) te Doetinchem voor het beschikbaar stellen van foto no. 4352.

Cupers Gert achter d'n steen

Door Theo Withag

Inleiding

Op de Markt in Lichtenvoorde valt het oog van de voorbijganger direct op de grote steen met leeuw op de hoek van het pleintje. De achtergrond van dit visitekaartje van Lichtenvoorde bestaat uit een prachtige veelkleurige gevel van een karakteristiek winkelpand. Dat pand werd door de oudere Lichtenvoordenaren steevast aangeduid met: “de winkel van Cupers Gert achter d'n steen”. Terwijl de oorspronkelijke bewoners ervan toch sinds jaar en dag de naam Hulshof voerden.

Hoe dat zo? Om een en ander te kunnen verklaren ben ik in het boek ‘De ene Hulshof is de andere niet’ gedoken. In dat boek worden de stambomen van de diverse families Hulshof, die destijds in Lichtenvoorde woonden en die slechts door bijnamen uit elkaar gehouden konden worden, uit de doeken gedaan.

Voor dit verhaal is het volgende van belang. We gaan terug naar 27-08-1761 toen Jan Hulshof Garrit Jan zn werd geboren. Hij wordt schoenmaker/winkelier in Lichtenvoorde op Rapenburg 18. Dat was het zogenoemde ‘Cupershuus’ aan de huidige Rapenburgsestraat, waarin later de drogisterij ‘De Gaper’ was gevestigd. Hij trouwt op 10-06-1796 met Wilhelmina Reinders.

Gebouw rechts met etalage is drogisterij de Gaper, het voormalige Cupershuus. Foto uit 1979. Archief VOL.

Via hun zoon Gerardus Joannes Hulshof Jzn, geboren 10-09-1797, later geregistreerd als landbouwer, woonachtig in het ‘Cupershuus’, en op 21-07-1821 getrouwd met Hendrika Hulshof, komen wij bij een van de zonen van dit echtpaar, namelijk Harmanus Bernardus Hulshof Gzn, geboren 20-02-1831 en overleden 5-03-1901.

Deze Harmanus Bernardus trouwt op 12-07-1869 met Sybilla Aalders uit Gendringen en woont daarna als winkelier in het winkelpand achter de steen op de Markt in Lichtenvoorde.

De oudste zoon van dit echtpaar, te weten Gerardus Johannes Hulshof Hzn, geboren 04-09-1871 (overleden 05-08-1955) en op 06-02-1907 getrouwd met Anna C. H. Essink uit Tubbergen, komen wij tegen als de tweede winkelier in het huis achter de steen. Om duidelijk te maken dat het hier ging om

een nazaat van de familie Hulshof uit het 'Cupershuus' werd deze winkelier 'Cupers Gert' genoemd. Vragen als : "van welken Hulshof is dat d'r ene?" waren overbodig. Iedereen in Lichtenvoorde wist welke Hulshof hij voor zich had.

Lichtenvoorde Markt 1890. In het midden van de foto de winkel van Gerardus Joannes Hulshof Hzn (Cupers Gert) en zijn vader Hermanus Bernardus Hulshof Gzn. Dit pand liet Cupers Gert in 1905 slopen en herbouwen tot het huidige pand. Er stond destijds een zeer armetierig leeuwtje op de grote steen. Gekocht in Deventer voor slechts f 50,-. Fotoarchief VO.

Bewoners van de winkel Hulshof achter de steen op de Markt

In dit pand vonden wij als eerste bewoner met de naam Hulshof Harmanus Bernardus Hulshof Gzn, geboren 20-02-1831, overleden 05-03-1901. Wanneer hij hier is komen wonen hebben wij niet kunnen achterhalen. In ieder geval woonde hij er vanaf 1866. Uit teruggevonden archieven uit die tijd weten wij dat hij zich van 1870 tot 1876 bezighield met doorvoer van boter naar Engeland en optrad als winkelier in koloniale waren. Hij was een voor die tijd zeer vermogend man, leende vanaf 1880 langlopend geld

uit zonder onderpand (obligatie) tegen 4% rente. Vanaf 1891 werd hij iets voorzigtiger en leende vooral aan boeren, maar wegens de toenmalige landbouwcrisis, alleen nog tegen onderpand (hypotheek), eveneens tegen 4% rente per jaar. Van 1891 tot 1900 had hij elk jaar gemiddeld f 8000,- uitstaan en dat bracht hem f 320,- per jaar aan rente op. Hier komen wij in het vervolg van dit verhaal nader op terug.

In 1905 poseren bouwvakkers voor de nieuwbouw van het pand .

V.l.n.r. onbekend, Willem Post, nr. 3 en .. onbekend, vervolgens Jan Post, Frans Doppen, timmerman, Tone Doppen van de Aaltenseweg. De kleine man op de voorgrond is Willem Doppen. Hij werd later postbode en woonde in de Rapenburgsestraat. Dan achter hem Herman Schuring, woonachtig in de Rentenierstraat. Vervolgens Bernard Eppingbroek van de Aaltenseweg. Dan een onbekende, vervolgens Jan Boekelder, de fluitier, van de Boschlaan en Wichman van de Wijenborgerdijk.

Na zijn overlijden op 05-03-1901 volgde zijn oudste zoon Gerardus Johannes Hulshof Hzn, 'Cupers Gert', geboren 04-09-1871, overleden 05-08-1955, hem op. Die vorderde na het overlijden van zijn vader alle gelden, die deze nog had uitstaan, terug en liet in 1905 de oude winkel slopen en tot het huidige prachtige pand herbouwen.

Gert legde zich, behalve op verkoop van kruidenierswaren, vooral toe op de verkoop van textiel en kleding.

Zijn zoon Herman Bernard Willem Hulshof, geboren 09-05-1909 en in 1936 getrouwd met Anna Baltussen uit Driel, nam de zaak van hem over.

Toen Louis, de jongste zoon van Herman, geboren 9-6-1945 op 17 mei 1966 bij een verkeersongeluk om het leven kwam, was hij zo diep geraakt, dat hij geen zin meer had in zijn winkelnering. Een zekere Kothuis nam zijn taak daarna enige tijd waar, maar uiteindelijk verkocht hij eind jaren zestig van de vorige eeuw het pand aan de Hapo (ten Have-Porskamp). Die winkel in kleding en textiel ging in 1982 failliet en het gebouw kwam in handen van de naastliggende ABN-Amro bank. Van die bank werd het op 11-07-1983 gekocht door de firma gebroeders van Ooijen. Die verhuurde de winkel aan Blokker en de vier appartementen boven de winkel aan alleenstaanden.

In deze appartementen brak op 12 maart 1989 brand uit en de topgevel van het pand raakte daardoor beschadigd. De brandweer was snel ter plaatse en kon de schade tot een minimum beperken. Als dank daarvoor kreeg het brandweerkorps enkele maanden daarna van de eigenaar van het pand een gratis barbecue aangeboden.

Inmiddels staat de winkelruimte van het pand al enkele jaren leeg en is te huur. Blokker is vertrokken naar de Nieuwmarkt in Lichtenvoorde.

Het aantal appartementen boven de winkel is na de brand in 1989 uitgebreid van 4 naar 6.

*Lichtenvoorde Markt
1973 In het midden
Hapo confectie,
voorheen Cupers Gert*

Boter, kaas en eieren

We gaan terug naar de periode 1870 tot 1880. De agrarische sector was in die periode nog van grote betekenis. Nederland was destijds het land van boter, kaas en eieren. Op de diverse boter en kaasmarkten was een levendige handel in genoemde zuivelproducten. Eieren werden door de plaatselijke kruidenier afgenomen en verrekend met de door de boeren bij hem aangekochte winkelwaren.

De bereiding van boter en kaas gebeurde nog handmatig. Boter- en kaasfabrieken ontstonden eerst rond 1900. Boter werd op elke boerderij in een karnton met behulp van een 'pols' met aan de onderzijde een houten blad met gaten gekarnd. Om te 'boteren' moest de melk eerst aangezuurd worden. In de zomer was aanzuren geen probleem. De melk werd vanwege de hoge temperaturen vanzelf wel zuur. Soms

té, waardoor de melk ging klonteren. Het duurde namelijk twee tot drie dagen voor men de benodigde 20 tot 25 liter melk voor in de karnton bijeen had. In de winter was het aanzuren wél een probleem. De ijskoude melk werd dan aangelengd met kokend water om het zuringsproces op gang te brengen. De temperatuur van de melk werd met de vinger gemeten. Een thermometer was niet voorhanden, zodat de temperatuur wel eens te hoog opliep. Ook werd de melk soms voor het open haardvuur gezet om ze op te warmen. Het gevolg was wel dat de boter ‘puistig’ werd, dat wil zeggen veel harde schilfers bevatte en moeilijk ontwaterd kon worden. Voor de conservering werd zout toegevoegd.

De kwaliteit van de door bovenvermelde handelingen verkregen boter was dus van zeer wisselende kwaliteit, mede door de slechte hygiënische omstandigheden in de koestal, waardoor er veel ongerechtigheden in de melk terechtkwamen. Soms kon nauwelijks nog van boter gesproken worden.

Wederverkopers probeerden met bijmenging van andere producten er alsnog ‘goede’ boter van te maken.

In de Achterhoek, waar de zanderige bodem minder geschikt was voor weiland, hadden de meeste boeren maar een kleine veestapel, van één of enkele koeien tot hoogstens zes.

De melkgift per koe was in de winter 6 liter en in de zomer 10 liter per dag.

1880 Boter karnen in Drenthe

1940-1945 Harreveld. Duitse bezetting.
Moeder Wissink illegaal aan het boterkarnen.

Het vetgehalte bedroeg 2,5 à 3%. Om 1 kg boter te produceren was, afhankelijk van het vetgehalte, 35 tot 40 liter volle melk nodig. Per boerderij werd dus niet veel boter geproduceerd. Kaas maken was nog te moeilijk, hoewel er slechts 10 liter melk nodig was om 1 kg kaas te maken.

Wat in Lichtenvoorde en omgeving aan boter vrijkwam, kon, evenals de eieren, tegen winkelwaren ingeruild worden bij winkelier Harmanus Bernardus Hulshof Gzn achter de steen. Die zorgde er dan wel voor dat de waarde van de verkochte winkelwaren het bedrag dat hij voor de boter aan de boer betaalde overtrof. De boter werd door de boeren bij Hulshof aangeleverd in kruiken, potten of in rollen of stukken (kluiten) van $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{2}$ kg.

Gezien de wisselende kwaliteit van de boter die de boeren aan Hulshof aanboden, is het aannemelijk dat hij niet de hoogste prijs betaalde en aan de ene boer met goede boter soms méér dan aan de andere boer met een slechtere kwaliteit. De laatstgenoemde boeren zullen zich hoogstwaarschijnlijk bedrogen hebben gevoeld. Nog steeds gaat in Lichtenvoorde het praatje rond dat Hulshof op de Markt destijds rijk geworden zou zijn van de boter. Hiervoor zijn in de archieven echter geen bewijzen gevonden.

Wél weten we dat hij van 1870 tot en met januari 1876 als doorvoerstation voor boter uit Noordoost-Nederland heeft gefungeerd.

De Nederlandse boter was, ondanks de voorheen beschreven wisselende kwaliteit, omstreeks 1820 toch nog een belangrijk exportproduct. Gemiddeld over de jaren 1824 tot 1827 bedroeg de meeruitvoerwaarde van Nederlandse boter en kaas per jaar bijna 13,5 miljoen gulden. In de verhandeling van Mr. J.A. Drieling in 1927 'Bijdragen tot een vergelijkend overzicht van Nederlands Zeevaart en Handel' staat onder andere vermeld:

“ De Nederlandsche boter en kaas is, uit hoofde van derzelve uitmuntende hoedanigheid, voor velen onzer naburen eene behoefte geworden en ..... eene der rijkste bronnen van uitvoer, die wij bezitten”.

Lievalde 1895. Weides waren nog niet afgerasterd. In de zomer werden de koeien in de vroege ochtend van stal gehaald en naar het weiland gebracht. Op het heetst van de dag gingen ze echter weer op stal om mest te produceren. Ze moesten gehoed worden. Dat 'huunn' gebeurde vaak door kinderen buiten schooltijd. Dat was in die tijd nog vrij algemeen gebruikelijk.

Hulshof als boterhandelaar

Hulshof verkocht in de periode 1870 tot 1877 om en nabij de 1000 tot 2000 kg boter per jaar. Waar kwam die boter vandaan? Het navolgende schept daarin duidelijkheid.

De Friese boter had in de periode 1830 tot 1870 een goede naam en werd met scheepsladingen, zonder etiket met vermelding van herkomst en kwaliteit, vanuit de haven van Harlingen verscheept naar Londen. De Friese handelaren verscheepten geleidelijkaan echter ook boter afkomstig uit Groningen, Drenthe en Overijssel en die was meestal van mindere kwaliteit. Londen nam dat niet en stuurde de vaten met slechte boter weer terug naar Harlingen. In 1862 werden er volgens de 'Verslagen van Kamers van Koophandel' uit die tijd 178 vaten van 40 kg met boter retourgezonden naar Harlingen. In 1863 kwamen er weer 53 vaten terug, bestaande uit 30 vaten van 40 kg ranzige boter uit Friesland en Groningen, 13 vaten van 40 kg afgekeurde boter uit Groningen en 10 vaten van 20 kg uit Deventer. Door de tussenhandel schijnt de teruggestuurde boter die uit Groningen en Deventer kwam, vermengd te zijn geweest met 25% aardappelmeel.

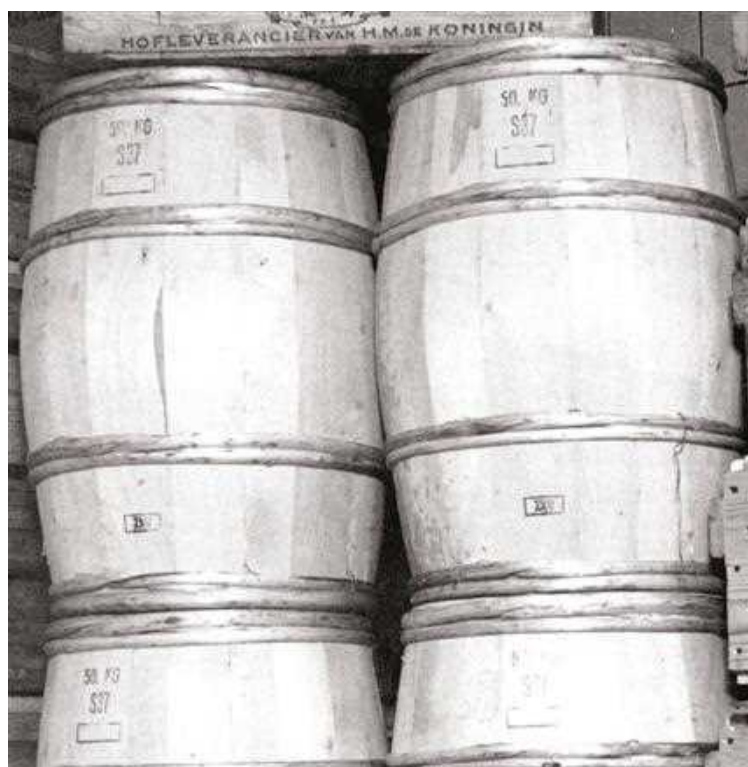
Overijssel zocht ondertussen naar andere wegen om zijn boter te kunnen slijten. In Harmanus Bernardus Hulshof Gzn op de Markt in Lichtenvoorde werd een partner gevonden. Koffie-, thee- en kruidenhandelaren, handelaren in kunstmest, gruttenmeel, mais, enz. uit Overijssel, waarvan Hulshof zijn winkelwaren betrok, sleten hun boter aan hem. Deze handelaren waren onder anderen A. Geers uit Deventer, H.G. van Hengel, G. Wijers graan- en meelhandel in Deventer, Ten Harmsen en Vervoort koloniale waren uit Deventer en G. van Otterbeek Bastiaans Theehandel in Deventer. Ook staat als leverancier van kleine hoeveelheden boter vermeld B. Sterneborg en ene Dr. Albers (uit Lichtenvoorde?) .

Op zijn beurt verkocht Hulshof deze boter aan zijn vaste afnemer A. Grijpink te Amsterdam. Deze handel was allesbehalve winstgevend voor Hulshof, zoals uit onderstaand staatje blijkt.

In 1870 verkocht aan Grijpink	809 kg tegen f 1,19 per kg .	Winst f 578,66.
In 1871 verkocht aan Grijpink	1580 kg tegen f 1,06 per kg .	Verlies f 535,36.
In 1872 verkocht aan Grijpink	990 kg tegen f 0,95 per kg.	Verlies f 85,28.
In 1873 verkocht aan Grijpink	1000 kg tegen f 1,13 per kg.	Verlies f 81,70.
In 1874 verkocht aan Grijpink	1347 kg tegen f 1,22 per kg.	Verlies f 63,27.
In 1875 verkocht aan Grijpink	2104 kg tegen f 1,19 per kg.	Winst f 69,20.
In januari 1876 verkocht aan Grijpink nog	225 kg tegen fl,15 per kg.	Verlies f 283, 96.

1900. Thee van Otterbeek
Bastiaans uit Deventer

1910. Botervaatjes van de Coöperatieve
Zuivelfabriek Lichtenvoorde.

Daarna vond Harmanus Hulshof het genoeg geweest en stopte hij met de boterhandel. Na telling van winst en verlies over al die jaren zaken doen met Grijpink kwam hij tot de conclusie dat hij er uiteindelijk f 401,00 bij ingeschoten was. Dat hij ondanks regelmatige verliezen al die jaren doorgedaan is met deze boterhandel, zal te maken hebben gehad met het feit, dat zijn leveranciers van winkelwaren met de boter omhoog zaten. Nu hij hen behulpzaam was, zal hij zeker voordelig bij hen hebben kunnen inkopen. Daardoor werd zijn 'boterverlies' waarschijnlijk gecompenseerd.

Opkomst van de coöperatieve boterfabrieken

Door alle geknoei met boter door boterhandelaren kreeg de Nederlandse boter een slechte naam. De prijzen voor deze boter daalden dan ook gestaag. De boeren werden daar als eerste de dupe van. Voor Belgische boter, die uitstekend van kwaliteit was, werd op een gegeven moment op de Antwerpse botermarkt 50 ct per kg meer betaald dan voor de boter uit Nederland.

Vanaf 1880 vormden de Nederlandse boeren coöperaties om buiten de winkeliers om goedkoper kunstmeststoffen en veevoeder in te kunnen kopen. Ook waren er plannen om coöperatieve melkfabrieken op te richten waar boter van constante en goede kwaliteit gemaakt zou kunnen worden van melk, die de aangesloten boeren zouden aanleveren. De boeren zouden delen in de winst en niet

langer afhankelijk zijn van winkelier-boterkopers, die op allerlei manieren van de boeren trachtten te profiteren. Bovendien zou het dan óók afgelopen zijn met het geknoei door de boterverkopers waardoor de waardering voor de Nederlandse boter weer zou stijgen naar het oude niveau. De winkelier-boterkoper verzette zich echter met hand en tand tegen deze nieuwe trend. De boeren waren nu niet meer van hem afhankelijk en leverden als betaalmiddel geen boter meer voor geleverde winkelwaren. In plaats daarvan moest hij nu zelf de boter kopen bij de boterfabriek? Onmogelijk! In Brabant verspreidden zij in 1892 het volgende bulletin onder de landbouwers:

“Landbouwers! Ter waarschuwing in het belang en voordeel der landbouwer, maken de verenigde boterkopers, welke de botermijnen te Uden, Zeeland, Mill, Boekel, Erp enz. bezoeken, langs dezen weg aan den landbouwers bekend, dat door hen besloten is, voortaan bij het kopen der boter er bijzonder op te letten, welke landbouwers lid eener landbouwclub zijn of bij een club hunne benodigde waren halen. Nog eens: Dit zij ter waarschuwing! Zegt het voort!”

De boeren lieten zich echter niet gek maken. De coöperaties waren niet meer tegen te houden. In Almen en Barchem (beide in de buurt van Lochem) startten de eerste coöperatieve melkfabrieken al in 1894. Die zorgden tevens voor de gezamenlijke aankoop van grondstoffen en hulpmiddelen voor de bij deze melkfabrieken aangesloten boeren. Die laatste taak werd in 1899 overgenomen door de aankoopcoöperatie ‘De Graafschap’.

*Zieuwent 2014.
De Boerenbond,
opgericht rond 1945.
Een van de weinige
nog overgebleven
Boerenbondgebouwen
in de Achterhoek. De
meeste gebouwen
zijn in de loop der
jaren gesloopt. Er is
sprake van dat ook
dit gebouw plaats
zal moeten maken
voor woningbouw.
Het is overigens wel
opgenomen op de
lijst van gemeentelijke
monumenten in Oost
Gelre.*

In Lichtenvoorde ging vanaf 1901 de melk van de boeren uit de omgeving naar de nieuwe coöperatieve zuivelfabriek aan de Zieuwentseweg.

De heer Jos M.G. Lansink beschrijft in zijn boek ‘Zuivelfabrieken kwamen en gingen’ het ontstaan van deze coöperatieve zuivelfabriek in Lichtenvoorde als volgt:

“In Lichtenvoorde werd november 1893, aan het eind van een vergadering van de Lichtenvoordse landbouwvereniging, door de voorzitter het nut van een coöperatieve boterfabriek ter sprake gebracht en werd in overweging gegeven over de wenselijkheid hiervan na te denken. Februari 1895 kwam het wederom ter sprake na een lezing van de heer Bieleman en werden voor elke buurtschap commissies benoemd om het plan in de buurtschappen te bespreken en op te roepen tot deelneming. Er gebeurde echter voorlopig niets. Kennelijk ontbrak het aan iemand die het initiatief zou willen nemen. Ook zal hebben meegespeeld de positie van de lokale boterhandelaar, de heer H. Hulshof (Harmanus Bernardus Hulshof Gzn achter de steen op de Markt, TW), die zoals op meerdere plaatsen het geval was, een boterfabriekje zoveel mogelijk probeerde tegen te houden. Eind december 1899 meldde zich

ca. 1935. De Coöperatieve Stoomzuivelfabriek ald Zieuwentseweg in Lichtenvoorde. Geheel rechts is nog juist een deel van de directiewoning te zien. De melkwagens waren al voorzien van rubberbanden, waardoor de zolders van de wagens lager kwamen te liggen. Dat was handig bij het opladen van de volle melkbussen.

de heer Koning uit Borne, die voor eigen rekening een boterfabriek wilde bouwen in Lichtenvoorde. Een maand later hield de zuivelconsulent, de heer H.B. Hylkema een lezing over de oprichting van een coöperatieve zuivelfabriek. De heer Koning uit Borne, die al zuivelfabriekjes had opgericht in Borne en Goor, was ook op de vergadering aanwezig en verklaarde dat, hoewel hij al grond had gekocht, wilde afzien van zijn plannen indien de voorkeur werd gegeven aan een coöperatieve fabriek. Waarschijnlijk was het plan van de heer Koning, om een particuliere zuivelfabriek te stichten, uiteindelijk de doorslaggevende factor. In de vergadering echter was nog maar een derde voor een coöperatie.

Maar een maand later reeds was de situatie geheel anders en werden in een vergadering de statuten van de 'Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Gemeente Lichtenvoorde' besproken en vastgesteld. Het was hier de burgemeester (Leonardus Antonius van Basten Batenburg, TW) die het initiatief tot oprichting van de coöperatie had genomen, waarvoor hij begin 1901 werd beloond met het erevoorzitterschap van de vereniging. Evenals in Steenderen was het zuivelconsulent H.B. Hylkema gelukt de blokkade van een boterhandelaar te doorbreken en de oprichting van een lokale coöperatieve boterfabriek mogelijk te maken. De coöperatie was, acht jaar na de eerste plannen, een feit en de aanbesteding van de bouw had plaats op 25 april 1900, terwijl de fabriek op 21 november 1901 begon met de verwerking van de melk.

De toenmalige winkelier Harmanus Bernardus Gzn, de genoemde felle tegenstander van een zuivelfabriek in Lichtenvoorde, maakte dat echter niet meer mee. Hij overleed op 5 maart 1901 op 70-jarige leeftijd. Zijn opvolger Gerhardus Johannes Hulshof Hzn moest de boter voor zijn klanten voortaan kopen bij de melkfabriek in Lichtenvoorde. Ook de handel in meel, zaden en kunstmest voor de boeren in de omtrek stierf een zachte dood, want de boeren kochten nu bij de boerenbond. Gerhardus Johannes Hulshof Hzn raakte de greep op zijn klanten kwijt. Reden waarom hij in 1905 het roer omgooidde en zich toelegde op de verkoop van óók textiel en manufacturen.

De bankier Harmanus Bernardus Hulshof Gzn achter de steen

Wij gaan weer even terug in de geschiedenis en schrijven 1881. Er was juist een landbouwcrisis uitgebroken omdat goedkope landbouwproducten uit Amerika de Nederlandse markt overspoelden. De Nederlandse boeren, die daar niet tegenop konden, moesten geld lenen. Bij de gewone banken konden zij niet terecht. Lenen aan boeren was veel te riskant. En een Boerenleenbank bestond nog niet. Pas in 1898 werd de eerste in Nederland opgericht.

Handelaren vulden dat gat graag op en traden op als geldschieters. Ook notarissen schakelden zich in als bemiddelaar tussen geldgever en geldnemer. Notarissen eisten meestal hypothecaire zekerheid, zelfs voor kleine bedragen. Door de daaraan verbonden notariskosten werden deze leningen wel heel erg duur. De rentes op leningen waren soms exorbitant hoog. In bepaalde gevallen was sprake van een rente van 10 à 12% per halfjaar.

Ook winkelier/handelaar Harmanus Hulshof speelde mee in dat spel. Hij beschikte over een vrij bedrag van meer dan f 10.000,- en daarvan leende hij vanaf 1881 uit aan zijn klanten. Tegen een redelijke rente van ongeveer 4% per jaar. Eerst zonder onderpand, in latere jaren echter vaak tegen hypothecaire zekerheid. Een onvervalste vorm van klantenbinding.

In de archieven vinden wij de volgende leningen zonder zekerheidstelling

1-3-1866	f 200,-	geleend aan A.W. Aalders Lichtenvoorde,	4% rente.
12-8-1866	f 150,-	geleend aan landbouwer Bernardus Hummelink,	4% rente.
20-4-1881	f 800,-	geleend aan notaris B. Dericks Winterswijk,	4% rente.
15-3-1881	f 500,-	geleend aan H.B. Sterenborg Lichtenvoorde,	4% rente.
5-4-1882	f 1000,-	geleend aan notaris B. Dericks Winterswijk,	4,25% rente.
19-4-1884	f 1000,-	geleend aan notaris Koolwijk Groenlo,	4% rente.
3-5-1888	f 3000,-	geleend aan de gemeente Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost in 1896.
13-8-1887	f 500,-	geleend aan notaris Hesselink Lichtenvoored,	4% rente.
1-2-1889	f 4500,-	geleend aan pannenfabrikant J.A. Aalders in Ulft,	4% rente, afgelost 1902.
28-3-1888	f 200,-	geleend aan landb Antonius Wissink, Gendringen,	4,5 % rente afgelost 1902
1-5-1888	f 950,-	geleend aan H.B. Sterenborg, looier Lichtenvoorde,	4% rente afgelost 1902.
1-5-1888	f 300,-	geleend aan Jan de Wit Varsselder,	4,5% rente, afgelost 1894.
1-7-1888	f 150,-	geleend aan voerman W. Bussink te Oer (Ulft),	4,5% rente, afgelost 1899.
12-8-1888	f 150,-	geleend aan landb. B. Hummelink den Bosch L'voorde,	à 4%, afgelost 1901.
1-5- 1888	f 200,-	geleend aan Theodorus Jansen, arbeider te Wisch,	3% rente, afgelost 1902.
15-4-1888	f 1000,-	geleend aan notaris Dericks, Winterswijk,	4,25% rente, afgelost 1892.
20-4-1888	f 800,-	geleend aan notaris Dericks, Winterswijk,	4% rente, afgelost 1892.
21-5-1888	f 1000,-	geleend aan van Koolwijk, notaris Groenlo,	4% rente, afgelost 1890.
6-4- 1891	f 50,-	geleend aan weduwe P.J.Haen Lichtenvoorde,	4% rente afgelost 1894.
13-8-1888	f 600,-	geleend aan notaris Hesselink Lichtenvoorde,	4,5% rente afgelost 1891.
1-3- 1890	f 1280,-	geleend aan notaris Hesselink Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost ?

1-1- 1889	f 1200,-	geleend aan een landb. Jan Klaassen Azewijn,	4% rente, afgelost 1902.
1-5- 1888	f 1000,-	geleend aan landb. A. Wissink Varsselder,	4,5% rente, afgelost 1902.

*Lichtenvoorde 1905
Waterstaatskerk; interieur*

*Lichtenvoorde 1900. Gammele
Waterstaatskerk met veel onderhoud*

23-6-1876	f 2000,-	geleend aan de RK kerk Lichtenvoorde,	4% rente. afgelost 1902.
1-8-1896	f 1500,-	geleend aan RK kerk Lichtenvoorde,	3,5% rente, afgelost 1902
25-3-1897	f 1500,-	geleend aan notaris Hesselink, Lichtenvoorde,	3,5 % rente, afgelost 1902.
20-9-1889	f 100,-	geleend aan landb. J.H. te Plate/Oolthuis, Lievelede,	4% rente, afgelost 1894.
13-6-1891	f 1000,-	geleend aan J.W. ten Houten kassiers, Winterswijk,	4% rente, afgelost 1901.
23-4-1892	f 730,-	geleend aan Hesselink notaris, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1893.
1-3-1893	f 430,-	geleend aan Hesselink notaris, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1897.
29-10-1892	f 450,-	geleend aan G.J.Stegers op Nijland, Beltrum,	4,25% rente, afgelost 1902.
6-10-1895	f 700,-	geleend aan landb. Johan Rouhorst, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1902.
1-5-1895	f 200,-	geleend aan landb. H. Krabbenborg, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1902.
1-5-1897	f 300,-	geleend aan veldwachter B. Halink, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1900.
1-10-1893	f 100,-	geleend aan J.Wopereis op Boers, Zieuwent,	4,5% rente, afgelost 1902.

1-1-1896	f 25,-	geleend aan bakker Manschot, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost, 1902.
1-5- 1895	f 50,-	geleend aan J.Wopereis op Boers, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1902.
6-8-1895	f 50,-	geleend aan J. Wopereis op Boers, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1902.
28-3-1897	f 850,-	geleend aan landb. J.Hummelink/Winterink (Zieu),	4% rente, afgelost 1902.
10-6-1897	f 400,-	geleend aan J.D. Buitink/Stammert, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1902.
1-11-1898	f 380,-	geleend aan B. Harbers op 't Zand Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1899.
20-7-1899	f 250,-	geleend aan J. te Plate/Geerking Bosch L'voorde,	4% rente, afgelost 1902.
28-5-1901	f 900,-	geleend aan J.A. Knippenburg schoenmaker L'voorde,	4% rente, afgelost 1902.

De lijst van leningen is hiermee nog niet compleet. Hieronder volgt nog een lijst met leningen tegen onderpand (hypotheken).

13-11-1891	f 900,-	geleend aan bakker/café Knippenborg, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1902.
15-2-1892	f 820,-	geleend aan B. Krabbenborg/de Veluwe, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1894.
11-4- 1892	f 550,-	geleend aan postbode L. Berendsen, Aalten,	4,25% rente, afgelost 1902.
11-4- 1893	f 150,-	geleend aan postbode L. Berendsen, Aalten,	4,25% rente, afgelost 1902.
29-10-1892	f 450,-	geleend aan landb. Stegers op Nijland, Beltrum,	4,5 % rente, afgelost 1902.
15-10-1893	f 300,-	geleend aan Hoenderboom op Hofstede, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1897.
28-4-1894	f 100,-	geleend aan Hoenderboom op Hofstede, Zieuwent,	4% rente, afgelost 1897.
1-2-1894	f 1300,-	geleend aan D. Loohuis/H. Huenink Barlo,	4,25% rente, afgelost 1901.
28-5-1896	f 700,-	geleend aan veldwachter B. Halink, Lichtenvoorde,	4% rente, afgelost 1901.
14-10-1895	f 650,-	geleend aan G.J. ter Braak, Zieuwent,	4,5 % rente, afgelost 1902.
27-12-1899	f 700,-	geleend aan J.Orriëns op Huinink Bosch L'v oorde,	à 4,25% afgelost 1902.
19-11-1900	f 600,-	geleend aan D. Reimes Aalten,	4% rente, afgelost 1902.
1-5-1902	f 300,-	geleend aan Raasink, L'voorde,	4% rente.

Rond 1898 kwam er een kentering in deze gang van zaken. De landbouwcoöperaties richtten naar het voorbeeld van Raiffeisen in Duitsland, over het noorden en zuiden van Nederland verspreid, coöperatieve Boerenleenbanken op. In onze streek verscheen de eerste Boerenleenbank in Ruurlo en wel in 1911. Lichtenvoorde volgde in 1913.

Ook in Harreveld was er voor de boeren in Harreveld in 1913 een filiaal van de Boerenleenbank. Deze bank was gevestigd in het woonhuis van Willem Nijs, hoofd der school in Harreveld, aan de Kerkstraat. De heer Nijs was daar directeur.

De boeren waren daarna niet langer afhankelijk van handelaren en winkeliers die als geldschieters waren opgetreden. Ze konden nu gemakkelijker geld lenen bij de Boerenleenbank om hun landbouwproductie op een hoger en beter peil te brengen om zo aan de Amerikaanse concurrentie het hoofd te kunnen bieden.

Zoals uit bovenstaande opsomming blijkt werden in 1902 de meeste leningen aan Hulshof terugbetaald. Dat geld zal door de meeste schuldenaren waarschijnlijk deels weer elders geleend zijn. De Boerenleenbanken kwamen daarvoor toen nog te laat.

*Harreveld 2014.
In het voormalig woonhuis
van Willem Nijs aan de
Kerkstraat nr. 46, was
destijds de Boerenleenbank
in Harreveld gevestigd.*

*Harreveld 1954
Dhr. Willem Nijs, schoolhoofd en directeur Boerenleenbank
Harreveld.*

Geldbronnen

Na voorgaande opsomming van uitgeleend geld komt de vraag op: waar had Harmanus Bernardus Hulshof al dat geld vandaan?

In de archieven vonden wij de volgende bronnen van inkomsten:

17-7-1888	Verkocht dennenbomen op Seesink onder Varsseveld	f 750,-
	Verkocht deel dennenbomen op de Distelheide Doetinchem	f 1950,-
	Koper: Nijenhuis en Hemink Winterswijk.	
1-1- 1890	Verkocht dennenbomen op de Vorsthorst aan Buinink	f 1075,-
	Koper: Wilhelm Buinink Lichtenvoorde.	
1-1- 1890	Verkocht dunsel (uitdunnen bos) uit het bos te Zeddam	f 146,-
1-12-1890	Verkocht 2200 dennenbomen op de Distelheid Doetinchem	f 700,-
	Koper: Wilhelm Buinink Lichtenvoorde.	
3-2-1892	Verkocht brandhout uit bos Zeddam	f 55,-
12-3-1894	Verkocht dunsel uit bos Distelheid Doetinchem	f 118,75
15-2-1895	Verkocht dunsel uit bos Zeddam	f 153,70
maart 1895	Verkocht dunsel uit bos a/d Halfweg Westendorp	f 45,25
13-2-1896	Verkocht dennen uit bos aan de Halfweg Westendorp	f 375,-
	Koper: A.van Tilburg Terborg.	
19-8-1896	Verkocht de grote dennen uit bos Zeddam	f 2375,-
	Koper: Wilhelm Buinink Lichtenvoorde.	
febr. 1897	Verkocht dennen slieten uit bos a/d Halfweg Westendorp	f 54,-
9-3-1997	Verkocht dennen snoeisel uit bos Zeddam	f 113,75
24-1-1898	Verkocht dennen dunsel uit bos Zeddam	f 62,50
10-12-1897	Verkocht wilgen	f 100,-
14-2-1899	Verkocht dennen uit de Distelheide Doetinchem	f 1250,-
	Koper: Wilhelm Buinink Lichtenvoorde.	

Distelheide. Bossen in de Slangenburg bij Doetinchem. Uit deze bossen verkocht Harmanus Bernardus Hulshof regelmatig dennen. In 19e eeuw deels eigendom van Harmanus Bernardus Hulshof. Nu is het een natuurcamping met veel loofbos. Foto 2014

3-6- 1899	Verkocht dennen uit bos a/d Halfweg Westendorp Koper: Wilhelm Buinink Lichtenvoorde.	f 1100,-
9-2- 1900	Verkocht dunsel uit bos Zeddam	f 43,50
6-3- 1900	Verkocht hout uit de Distelheide in Doetinchem	f 123,-
7-12-1900	Verkocht peppelen op de boerderij Lichtenberg	f 88,-

Hij bezat dus een vijftal grote dennenbossen, die hem geen windeieren legden. In 10 jaar tijds hadden deze bossen hem om en de nabij f 11.000,- opgeleverd.

Verder had hij nog grond verpacht aan pachter Jansen van den Lichtenberg. Van 1889 tot 1902 ving hij hiervoor f 50,- pacht per jaar. In dezelfde periode had hij ook land verpacht aan Winterink in Zieuwent tegen een pacht van f 16,- per jaar.

Al dat geld kon hij kennelijk niet aan winstgevende leningen kwijt, want op 28 augustus 1898 stortte hij f 2000,- op zijn rekening bij de Spaar- en voorschotbank in Groenlo. Tegen een rente van 3,5 %.

Voorheen had hij zijn andere spaarcenten al rijkelijk belegd in aandelen.

Hij boekte de volgende aandelen in :

15-5-1880	gekocht 1 aandeel Nationale schuld Nederland	f 1000,-
	gekocht 1 aandeel Nationale schuld Nederland	f 500,-
	gekocht 1 aandeel Oostenrijkse Staatsschulden	f 1000,-
3-12-1884	gekocht 1 aandeel Oostenrijkse Staatsschulden	f 1000,- 12-1-1885
	gekocht 1 aandeel Oostenrijkse Staatsschulden	f 1000,-
18-1-1886	gekocht 1 aandeel Oostenrijkse Staatsschulden	f 1000,-
	gekocht 3 aandelen Russische Staatsschulden	f 2450,-

Op deze aandelen werd 4% à 5% dividend per jaar uitgekeerd. De Russische aandelen daalden in 1917, na de Russische revolutie, in waarde tot nul. Wij mogen aannemen dat Hulshof ze voordien al van de hand had gedaan.

Winkelopbrengst

Na al deze opsommingen zou de lezer bijna vergeten, dat Harmanus Bernardus Hulshof Gzn ook nog winkelier was.

Was zijn winkeltje wel winstgevend? Zeker wel!

Hij kon in zijn winkelboekjes de volgende cijfers noteren:

1889	winkelontvangsten	f 9.391,20	uitgaaf	f ?
1890	winkelontvangsten	f 9.793,90	uitgaaf	f ?
1891	winkelontvangsten	f 10.183,-	uitgaaf	f ?
1892	winkelontvangsten	f 10.054,-	uitgaaf	f ?
1893	winkelontvangsten	f 10.596,70	uitgaaf	f 7.938,60 batig saldo f 2.558,10
1894	winkelontvangsten	f 11.195,50	uitgaaf	f 9.678,45 batig saldo f 1.517,05
1895	winkelontvangsten	f 12.054,60	uitgaaf	f 10.288,33 batig saldo f 1.766,27
1896	winkelontvangsten	f 11.794,80	uitgaaf	f ?
1897	winkelontvangsten	f 12.227,60	uitgaaf	f ?
1898	winkelontvangsten	f 13.258,81	uitgaaf	f ?
1899	winkelontvangsten	f 13.417,20	uitgaaf	f ?
1900	winkelontvangsten	f 13.954,30	uitgaaf	f ?
1901	winkelontvangsten	f 14.143,50	uitgaaf	f ?

Er werd dus 13,5 tot 15,6% winst gemaakt per jaar. Met een uitschieter naar 24% in 1893.

Eieren geleverd door landbouwers

Rond 1890 was het nachtverblijf van de kippen meestal nog in de hilde op de deel van de boerderij. In het stro op de hilde legden de kippen ook hun eieren. Hun kostje scharrelden ze op het erf van de boerderij bij elkaar. In de winter werden ze bijgevoerd, maar ze waren dan wel van de leg. Van november tot maart was het een eierloos tijdvak.

Als kippenras was destijds de Barnevelder bij de boeren in onze streek populair. Deze kippen legden niet veel eieren (bruin gekleurd) per jaar, maar leverden wel veel vlees op. Goed voor de kippensoep. De kippeneieren, soms ook eendeneieren, die Harmanus Bernardus Hulshof Gzn van de boeren aankocht, werden steevast doorverkocht aan G.H. Rutgers in Lintelo. Hoeveel de boeren voor de eieren ontvingen is in de archieven niet terug te vinden. De destijds gebruikelijke 'winkelboekjes' van de klanten, waarin de verrekening van de eieren met de aangekochte winkelwaar stond vermeld, waren in het bezit van de klanten. In deze boekjes stond steevast een bedrag 'nog te betalen'. Zolang dat bedrag binnen de grenzen bleef vond de winkelier dat prima. Hij voorkwam daarmee dat zijn klanten ergens anders gingen winkelen. Deden zijn klanten dat toch, dan moesten die hun schuld aan hem direct betalen en dat geld hadden de klanten niet. De winkelier had ze volledig in zijn macht. Door Harmanus Hulshof werd bijgehouden hoeveel eieren hij voor welk bedrag aan Rutgers verkocht. Verkoop van het aantal eieren vanuit zijn winkel aan burgerklanten is niet terug te vinden in de archieven.

Hier volgt een opsomming van aan Rutgers verkochte eieren:

1890	11.790 eieren waarvan 115 eendeneieren		
1892	14.726 eieren waarvan 171 eendeneieren	f 393,28	gem. 2,7 cent/ei
1893	12.107 eieren	f 339,15	gem. 2,8 cent/ei
1894	15.291 eieren	f 405,52	gem. 2,7 cent/ei
1895	10.712 eieren	f 290,72	gem. 2,7 cent/ei
1896	10.085 eieren	f 274,72	gem. 2,7 cent/ei
1897	9.630 eieren (tot Augustus 1897)	f 234,29	gem. 2,4 cent/ei

Daarna is de relatie met Rutgers gestopt wegens betalingsproblemen bij Rutgers.

Tabakverkoop

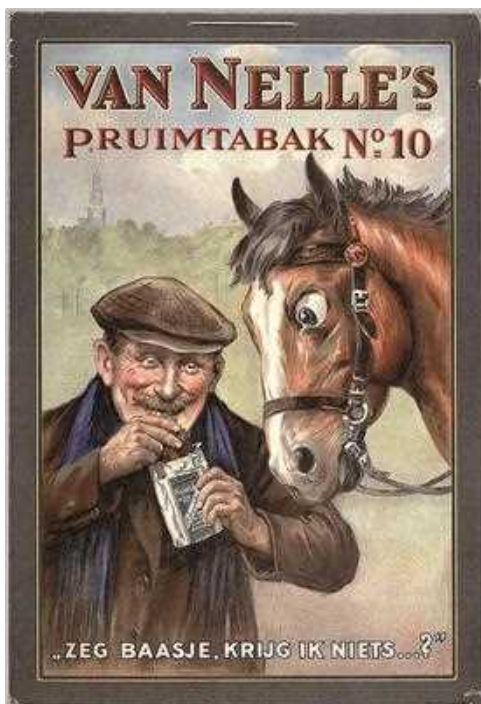
Op tabak moest destijds al, echter eerst na verkoop, accijns betaald worden. Harmanus Hulshof hield daarom al zijn verkopen aan tabak nauwkeurig bij. Hij verkocht niet alleen tabak aan zijn eigen klanten, maar trad ook op als grossier in tabak voor wederverkopers/grootverbruikers in zijn omgeving.

Kleipijpen à 1ct/stuk

Heerenbaai pijptabak

Pruimtabak Van Nelle

Dat waren:

H. Beerten in Zieuwent
 H. Beutink in Lichtenvoorde
 J.W. Doppen in Lichtenvoorde
 B.H. Huinink kapelaan te Werkhoven (gebruiker)
 B.H. Hummelink in Zieuwent
 A. Kruip in Lichtenvoorde
 B. Pillen in de Zwaan in Lichtenvoorde
 Mejuffrouw Gezina H. Penterman in Zieuwent
 B. Willemsen in Zieuwent

De verkopers in Zieuwent waren particulieren, die in hun woning of boerderij een plaatsje hadden vrijgemaakt voor de verkoop van de meest gevraagde winkelwaren.

Verkochte hoeveelheden tabak

Beerten Zieuwent 1889 tot 1896: respectievelijk 660, 750, 620, 725, 520, 540 en 560 pond tabak per jaar.

Beutink Lichtenvoorde 1890 tot 1893: respectievelijk 235, 856, en 768 pond tabak per jaar.
 NB. In januari 1893 koopt hij nog 50 pond tabak van Hulshof, maar hij kan dan opeens niet meer betalen. Zijn restschuld van f 98,72 wordt afbetaald in maandelijkse termijnen van f 10,- en hij verdwijnt daarna uit de boeken.

J.W. Doppen Lichtenvoorde 1889 tot 1904: respectievelijk 750, 958, 1081, 1011, 1214, 1209, 1213, 1020, 873, 790, 858, 750, 700, en 650 pond tabak per jaar.

Kapelaan B.H. Huinink Werkhoven 1892 tot 1901: respectievelijk 42, 14, 35, 35, 28, 28, 28, 16 en 14 pond tabak per jaar. Hij kocht de duurste tabak, die 40 ct per pond kostte. Daar hij in Werkhoven bij Utrecht resideerde moest hij per zending van 7 pond 25 ct aan vrachtkosten betalen.

Hummelink Zieuwent 1890 tot 1905: respectievelijk 400, 400, 400, 372, 411, 443, 447, 286, 510, 410, 500, 600, 540, 490 en 406 pond tabak per jaar.

Tot 1897 betrok Hummelink ook regelmatig zakken gruttenmeel en soms ook petroleum van Hulshof. In Zieuwent waren ze destijds kennelijk verkikkerd op 'karnemelksepap'. Gruttenmeel bestond uit grofgemalen gerst-, boekweit- of haverkorrels. Dat werd geweekt in kokend water en aangelengd met karnemelk tot pap.

A.Kruip Lichtenvoorde 1890 tot 1900: respectievelijk 600, 516, 568, 448, 552, 583, 587, 935, 392 en 410 pond tabak per jaar. De relatie eindigde in mei 1900.

B. Pillen in de Zwaan Lichtenvoorde: Nam in 1890 nog 442 pond tabak per jaar af. Begin 1891 nog slechts 45 pond en daarna niets meer. Waarschijnlijk had hij een goedkopere leverancier gevonden.

Mej. Gezina H. Penterman Zieuwent 1889 tot 1906: respectievelijk 1730, 2540, 2592, 2082, 1669, 1875, 1813, 1813, 1801, 1712, 1890, 1760, 1995, 1879, 1960, 1715 en 446 pond tabak per jaar. De

eerste jaren nam ze tevens per jaar 1 zak gruttenmeel af, later vervangen door 1 zak grof zout per jaar.

B. Willemsen Zieuwent 1892 tot 1903: respectievelijk 40, 80, 280, 200, 360, 360, 360, 280, 400, 520 en 260 pond tabak per jaar. Tevens heeft hij 1 maal een zak grof zout besteld.

H.B. Hulshof Lichtenvoorde, verkoop in eigen winkel 1890 tot 1905: respectievelijk 2162, 2594, 2434, 2233, 2256, 2344, 2360, 2382, 2517, 2540, 2715, 2782, 2467, 2727 en 2951 pond tabak per jaar.

Grof gerekend komt het vorenstaande erop neer, dat via winkelier Harmanus Hulshof in de gemeente Lichtenvoorde rond 1890 7500 pond tabak per jaar verkocht werd. Dat is dus 3250 kg tabak per jaar. Een vrachtwagen vol dus. Er werd in de gemeente Lichtenvoorde kennelijk driftig pijp gerookt of gepruimd.

Hoe de verhouding pijptabak ten opzichte van pruintabak ligt, blijkt niet uit de boekhouding. De soort tabak is daarin niet aangegeven. De prijs varieerde wel. Afhankelijk van de soort tabak van 11 ct tot maximaal 40 ct per pond. De diverse soorten tabak die destijds in omloop waren kwamen van Nederlandse, Noord-Afrikaanse, Indische of Amerikaanse (Virginia) tabaksplantages. Verder had je ook nog gesausde tabak. Allemaal factoren die de prijs beïnvloedden.

Het heengaan van een gewiekste en rijke zakenman

Op 5 maart 1901 komt Harmanus Bernardus Hulshof Gzn te overlijden. Zijn vrouw Johanna Sybilla Aalders was al op 12-11-1882 overleden, na hem vijf kinderen geschonken te hebben. De oudste van deze kinderen, Gerardus Johannes Hulshof Hzn (Cupers Gert), neemt nu het roer van zijn vader over.

De winkelier Gerardus Johannes Hulshof 'Cupers Gert' aan het roer

Cupers Gert begon dus direct na de dood van zijn vader in 1901 alle door zijn vader uitgeleende gelden terug te vorderen. Hierdoor had hij in 1905 voldoende kasgeld om zijn oude winkel te laten verbouwen tot het huidige pand met zijn prachtige gevel. Op 6 februari 1907 trouwde hij met Catharina Hendrika Essink, die hem op 9-5-1909 zoon Herman Bernard Willem en op 24-7-1910 dochter Maria Henrica Wilhelmina schonk.

Inmiddels was de inname van boter van zijn klanten uit de agrarische sector na de komst van de boterfabriek in Lichtenvoorde in 1901 allang verleden tijd. Hij kocht al een tijdje bij de fabriek de boter voor zijn klanten in. In de jaren '30 was dat al voor gemiddeld f 1200,- per jaar. Wél konden de agrariërs nog steeds eieren bij Gert aanbieden tegen verrekening met winkelwaar.

De verkoop van meststoffen, meel en zaden aan deze klanten was echter, door de overal opgerichte landbouwcoöperaties, ingekrompen tot een minimum. Dat was mede de reden, dat Gert na 1905 in zijn nieuwe winkel ook de verkoop van textiel en manufacturen ter hand had genomen. Dat was een goede greep want de winkelopbrengsten stegen opzienbarend.

Vóór de verbouwing:

1902 winkelontvangsten f 15.817,00, uitgaaf f 13.699,00, batig saldo f 2.218,- 14%.

Na de verbouwing:

1909 winkelontvangsten f 24.751,62, uitgaaf f 20.866,29, batig saldo f 3.885,- 16%.

Er werd veel op de pof (op rekening) gekocht. Op die manier was ook Cupers Gert alsnog een soort bank van lening. Het was bovendien een uitstekende methode van klantenbinding.

De meeste schulden ontstonden bij aankoop van textiel en kleding. Er waren klanten die regelmatig een schuld hadden van meer dan f 200,-. Die betaalden echter meestal binnen 2 maanden alsnog.

Een enkele keer liep de schuld van een waarschijnlijk als 'een goed voor zijn geld bekend staande' klant in de loop van een jaar op tot meer dan f 100,- zonder dat er ook maar een cent betaald werd.

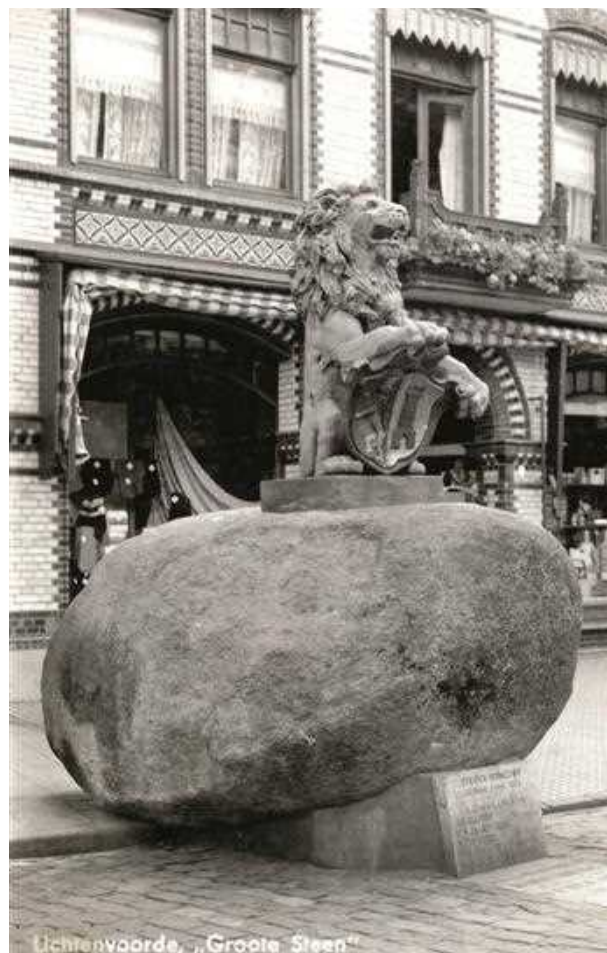
Minder kapitaalkrachtige klanten hadden zelfs moeite een schuld van f 20,- af te betalen. De eerste aanbetaling vond in enkele gevallen zelfs pas na vier jaar plaats. Hoe het ook zij, Cupers Gert vond het allemaal prima. Hij wist wel in te schatten hoe ver hij bij zijn klanten kon gaan met deze vorm van kredietverstrekking.

Lichtenvoorde. Grote Steen

Lichtenvoorde Markt 1925

Winkel Hulshof met nog Van Houten cacao-reclame in de etalage

Lichtenvoorde, „Grote Steen“

Lichtenvoorde Markt 1936

Etalage met daarin uitsluitend textiel en kleding

Het debiteurenboek 1911-1912 geeft een duidelijk inzicht in welke klanten op de pof kochten en wat ze kochten. In totaal waren het 267 klanten. Het noemen van alle klantnamen leek ons niet relevant. Toch vallen enkele namen, met daarachter vermeld het beroep, wel in het oog en die willen we u dan ook niet onthouden. Zoals daar zijn: Hendrik Krabben (schoenmaker), Heinen (horlogemaker), Bet Harmsen (zus van inwonende Herman Harmsen), B. Halink (veldwachter), Diaconie (op 28-11-1911 gekocht o.a. 1 slaapmuts!), H. Wekking (koster), Johanna IJzereef (dienstmeid bij Rouwhorst-Kars). J.W. Huitink (smidsknecht te Zieuwent), H.J. Sterenberg (kerkmeester), Jan Knippers (kleermaker), Winters (metselaar te Lievelede), L.van Basten Batenburg, Jan Reinders (schilder), R.K. Kerk Harreveld (4,5 el tooggoed), Gemeente Lichtenvoorde (textiel en naaigerei voor handenarbeid scholen), Krabbenborg (Boekelder, kleermaker Zieuwent), Jan te Dorsthorst (timmerman), W. Verhoeks (pastoor te Vragender), C. Kemper (veldwachter), J. Wolters (koster Harreveld), R.K. Kerk Lichtenvoorde, Rector Beumer Harreveld, W.ten Have (koperslager), Pastoor Snelting Harreveld, Klooster Vorden (dure tabak á 35 ct/pond), Bernard Huitink (smid), Berendsen (winkelier te Zieuwent), Th. Jansen (zadelmaker), H. Berendsen Zieuwent (Zouaaf), Jan Heuzinkveld (tuinier), B. Knippenborg (bakker), A. Pondes (kleermaker), Masselink (conducteur op de tram), Van Brussel (machinist), Dr. Besselink Lichtenvoorde, J. Kleintank (kleermaker te Vragender), G. ter Bille (koperslager), H. Kotz (machinist Boterfabriek Lichtenvoorde), kapelaan van Welsum Zieuwent (sigaren Uiltje en Capitano), A. Toebes (bakker te Zieuwent), Jan Iking (kleermaker), Louis Hulshof (schilder), Berendsen (winkelier te Lievelede), A. Kortbeek (kleermaker), Geld.Westf. Stoomtram Mij (grote hoeveelheden kaarsen voor verlichting in de stoomtram), Weenink (tuinier), Fabriek H.B. Sterenberg (42 vellen watten), Eerwaarde Zusters (80 meter gordijnstof), Mej. A. de Swart (pastorie Vragender),

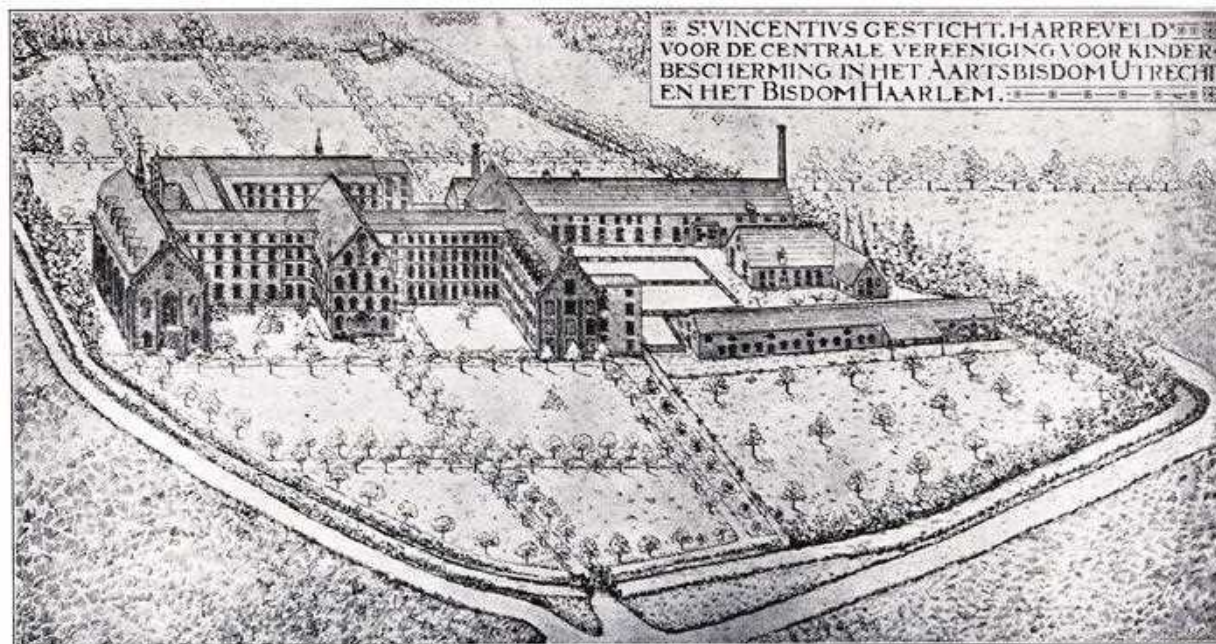
Jansen (klompenmaker) en Pastoor Sanders (garen, knopen, flanel, linnen, 1 deurmat voor het Patronaatsgebouw).

Verder waren De St.-Elisabeths Vereeniging in Lichtenvoorde en het St.-Vincentius Gesticht Harreveld opvallende klanten.

De St.-Elisabeths Vereeniging was opvallend wegens haar doelstelling, het vervaardigen van en daarna gratis verstrekken aan arme gezinnen van kledingstukken.

Ten behoeve daarvan kocht de vereniging in 1911 bij Cupers Gert onder andere ponnetjesgoed, witte sokjes en kousjes, rokstof, witte molton, flanel, graslinnen, gordijnkatoen, kleedstof, katoen, broekstof en borstrokken. Totaal voor f 163,- . De voorzitter van deze vereniging was mej. M. Westerman.

De andere klant, St.-Vincentius Gesticht Harreveld, viel op daar dat gesticht juist in 1911 in gebruik was genomen.

Tekening van het Internaat Harreveld uit de Katholieke Illustratie van 1911 met het bijschrift: "Het 'Katholiek St. Vincentlus Gesticht Harreveld' te Lichtenvoorde in vogelvlucht. Een blik op dit reusachtige gebouw doet al dadelijk zien, hoe de katholieke Charitas als eerste op het gebied der kinderbeshermiug volgens de nieuwe "Kinderwetten", schitterend voor den dag is gekomen. Hier zullen 200 kinderen, die zonder hulp ongelukkig dreigden te worden, voor God en godsdienst, staat en maatschappij door liefdevolle religieuzen worden bewaard."

Op vrijdag 24 februari 1911 arriveerden de eerste drie broeders/kwartiermakers in het oude kloostergebouw (internaat) in Harreveld, dat door de Vincentiusvereniging in Utrecht was aangekocht voor de opvoeding van ongeveer tweehonderd verwaarloosde jeugdige jongens. Enkele maanden later volgden nog eens vijf broeders. De eerste jongens arriveerden op 16 juni 1911 en eind 1911 waren er al 83 pupillen opgenomen. Meester Thielen werd benoemd tot hoofd der lagere school voor deze pupillen.

Er moest, naast een onderkomen, ook gezorgd worden voor eten en drinken voor de pupillen en de broeders. De benodigde ingrediënten werden ingekocht bij Cupers Gert op de markt.

Hieronder volgt een opsomming van de eerste aankopen die het Gesticht Harreveld daar deed in 1911. Die geven op de eerste plaats een interessant inzicht in wat de pot in het Gesticht schafte en op de tweede plaats wat voor producten Cupers Gert in zijn winkel zoal verkocht.

2 juni 1911

40 pond vermicelli	16 ct/pond
10 pond krenten	22 ct/pond

10 pond rozijnen	20 ct/pond
100 pond rijst	10 ct/pond
20 pond havermout	9 ct/pond
60 pond bruine bonen	11 ct/pond
40 pond bruine bonen	9 ct/pond
50 pond groene erwten	12 ct/pond
50 pond pruimen	25 ct/pond
25 pak maizena	15 ct/pak
25 pak aardappelmeel	5 ct/pak
50 pond meel	6 ct/pond (plus 50 ct statiegeld voor 1 zak)
20 pond gort	10 ct/pond
100 pond koffie	50 ct/pond
1 pond kaneel	70 ct/pond
7 vanillestokjes	5 ct/ stuk
2 pond peper	37 ct/pond
citroenolie	70 ct
calmans mosterd	25 ct
1 ons kruidnagel	25 ct/ons
laurierbladen	15 ct
1 fles soyaolie	75 ct/fles
45 pond thee	65 ct/pond
1 pond thee	100 ct/pond
20 pond tarwebloem	6,75 ct/pond (plus 30 cent statiegeld voor 1 zak)
10 blik snijbonen	32 ct/blik
10 blik sperciebonen	32 ct/blik
4 blik wortelen	32 ct/blik
7 blik doperwten	41 ct/blik
3 blik doperwten	32 ct/blik
30 pond witte suiker	22,5 ct/pond (plus 50 ct statiegeld voor 1 zak)
10 pond basterdsuiker	22,5 ct/pond
4 pond cichorei	12 ct/pond
20 pond stroop	9 ct/pond (plus 50 ct statiegeld voor 1 bus)
10 fles Delftsche slaolie	85 ct/fles
6 fles raapolie	8 ct/fles (plus 5 ct statiegeld per fles).
2 zak zout	330 ct/zak
50 pond soda	2,5 ct/pond
15 pond kaas	40 ct/pond
4 schalen	50 ct/stuk
2 schalen	12 ct/stuk
<i>3 juni 1911</i>	
13,5 el wasdoek	70 ct/el
<i>6 juni 1911</i>	
40 pond margarine	28 ct/pond
1 pond noot	60 ct/pond
8 boenders	2,5 ct/stuk
<i>9 juni 1911</i>	
18 pond Leidsche kaas	37 ct/pond
80 liter azijn	10 ct/ltr
1 azijnfust	200 ct /st
60 pond gele zeep	10,5 ct/pond
50 pond erwten	11,5 ct/pond

Harreveld 1954
 Internaatskeuken

Harreveld ca. 1970
 Internaatskeuken

7 juli 1911

15,5 pond Leidsche kaas

36 ct/ pond. Hiervan 10 pond afgekeurd retour!

10 juli 1911

15 pond Leidsche kaas

36 ct/pond

10 pak margarine

17 ct/pak

15 pond Leidsche kaas

37 ct/pond

100 sigaren

2,9 ct/stuk

20 pond margarine

28 ct/pond

7 augustus 1911

15 pond kaas

35 ct/pond

20 pond margarine

28 ct/pond

24 augustus 1911

20 pond margarine

28 ct/pond

september 1911

40 pond margarine

28 ct/pond

100 pond rijst

9,35 ct/pond

22 pond stroop

9 ct/pond

october 1911

20 pond vermicelli	16 ct/pond
42 pond blanke stroop	9 st/pond
1 pakje paneermeel	35 ct/pakje

november 1911

1 kilo cacao	180 ct/kilo
18 paar wanten nr. 1	60 ct/per paar
6 paar wanten nr. 2	50 ct/per paar
15 rol closetpapier	10 ctg/rol

december 1911

2 doos nachtpitten	10 ct/doos
65 pond krenten	18,5 ct/pond
10 pak kaarsen	26 ct/pak
20 pond rozijnen	21 ct/pond
1 pak lucifers	280 ct/pak
4 pond sucade	37,5 ct/pond
4 vel watten	22 ct/vel

Ook in de boeken van 1921-1922 komt het St.-Vincentius Gesticht in Harreveld nog voor. Er wordt echter door het Gesticht alleen nog maar enig textiel en enige kleding gekocht. Opmerkelijk is de aankoop van ook 2,5 pond hennepzaad. Ze zullen wel geen 'wiet' gekweekt hebben. Hennepzaad had ook een geneeskrachtige werking.

Harreveld Internaat 1930. Om in de eerste levensbehoefte te voorzien was er op het internaatsterrein inmiddels een boerderij voor melk, vlees enz. De pupillen werden ingeschakeld om hulp te verlenen bij het boerenwerk.

De kruidenier Hulshof omgeschakeld

Er stonden in de boeken 1921-1922 in totaal 294 klanten vermeld die op rekening kochten. Het gekochte betreft bijna uitsluitend kleding en textiel en sporadisch nog kruidenierswaren. De omschakeling van Hulshof kruidenier naar Hulshof manufacturer was toen een feit. Dat kon echter niet verhinderen dat de winkel van Hulshof eind jaren zestig van de vorige eeuw in andere handen overging.

Het markante pand dat Harmanus Bernardus Hulshof Gzn in 1905 achter de steen op de Markt in Lichtenvoorde liet bouwen, staat nog fier overeind en is een blijvende herinnering aan wat eens de Lichtenvoordse middenstandsfamilie Hulshof tot stand heeft gebracht.

Bronnen.

1. Archief Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde
2. Website 'Uit vroeger dagen' over de geschiedenis van de Nederlandse Zuivelindustrie. Geschreven 1930-1931 door Ir. V.R. IJ Croesen
3. 'Zuivelfabrieken kwamen en gingen', J. M.G. Lankveld, Fagus, 2012
4. De ene Hulshof(f) is de andere niet', Toon Wopereis, Van Keulen, 2012
5. 'Eendracht maakt macht' 100 jaar vakbeweging in Lichtenvoorde, B. van Lochem, Fagus, 2013
6. 100 jaar Bonifatiuskerk Lichtenvoorde, Zuurbier e.a., eigen uitgave, 2014
7. Informatie over bewoners van panden in het centrum Lichtenvoorde in de 19e eeuw: Gerhard Eppingbroek Winterswijk
8. 100 Jaar opvoeden in Harreveld, Henny Bennink, Periodiek nr.59 van de Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde
9. Foto's: Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde

Ontwikkelingen in de gemeente Lichtenvoorde vanaf 1851

Door Arnold Plumiers

Deel 2, 1861-1870

Bij het realiseren van deel 2 hebben zich twee problemen voorgedaan. Helaas heeft mijn medescribent, Frans Bonnes, om persoonlijke redenen moeten afhaken. Wel begrijpelijk, maar toch jammer. Het tweede probleem is van technische aard en betreft het niet aanwezig zijn van een deel van de benodigde gegevens in het ECAL-streekarchief te DOETINCHEM. De gemeenteverslagen worden namelijk gedigitaliseerd en zijn daarom een paar maanden niet te raadplegen. Derhalve beslaat dit artikel de jaren 1861 t/m 1868.

In 1866 is de opstelling van het Gemeenteverslag gestandaardiseerd. Dat betekende een voorgedrukt vragenformulier waar de gemeenten op gestelde vragen moesten antwoorden indien deze van toepassing waren in de gemeente. In voorkomende gevallen konden bijlagen bijgeleverd worden als de geboden ruimte te krap was bemeten. Als reden van deze wijziging werd vermeld dat men op de nieuwe wijze meer uniformiteit en beknoptheid hoopte te krijgen. Het jaarverslag telde vanaf 1866 bijna vier keer zoveel pagina's als daarvoor (het begin van de papierverspilling ??). Ook de opstelling van gegevens werd gestroomlijnd. Een deel van de door gemeenten aangeboden informatie was ook via andere kanalen al bekend. Door deze wijziging zijn een aantal hoofdstukken samengevoegd en soms gewijzigd van opzet. Sommige gegevens hoefden nog maar eens per vijf jaar te worden opgegeven terwijl op andere punten meer informatie werd gevraagd.

Hoofdstuk I Bevolking

Ontwikkeling bevolking Lichtenvoorde tussen 1861 en 1868									
Jaar	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869
Vorig jaar manl.	1874	2016	1870	2072	2252	2473	2666	2867	3108
vorig jaar vrouwl.	1746	1898	1769	1955	2144	2343	2529	2722	2916
Totaal vorig jaar	3620	3914	3639	4027	4396	4816	5195	5589	6024
Geboren manl.	39	50	43	45	56	51	39	48	
Geboren vrouwl.	41	33	46	33	30	44	51	33	
Ingekomen manl.	34	83	63	47	55	56	60	68	
Ingekomen vrouwl.	42	103	45	52	73	53	60	63	
Totaal	3776	4183	3836	4204	4610	5020	5405	5801	
Overleden manl.	40	48	53	44	51	34	35	45	
Overleden vrouwl.	36	40	45	48	38	36	18	36	
Vertrokken manl.	29	92	43	44	59	52	67	80	
Vertrokken vrouwl.	33	88	50	56	58	53	64	62	
Totaal wettige inwoners op 31/12	3914	4451	4027	4396	4816	5195	5589	6024	
Levenloos geboren						9	10	9	
Gesloten huwelijken						25	31		

Het schema laat zien dat er een lichte groeitrend aanwezig is, waarbij de inkomende en vertrekkende bewoners getalsmatig nog steeds de geboorten en overlijdens overtreffen.

Werd tot 1862 zowel de wettelijke als de feitelijke bevolking opgegeven, na 1862 werden alleen de wettelijke aantallen opgegeven. In het voorgaande artikel, deel 1 van 1851 tot 1860, zijn ook alleen de wettelijke aantallen weergegeven.

Vanaf 1866 worden ook de levenloos geboren kinderen geregistreerd, maar niet meegenomen in de rubriek 'Loop der bevolking gedurende het jaar', maar in de rubriek 'Opmerkingen omtrent den loop der bevolking gedurende het jaar'. In deze laatste rubriek worden ook het aantal getrouwde mannen en vrouwen weergegeven, waarbij in 1866 en 1867 het aantal mannelijke en vrouwelijke gehuwden bij elkaar zijn opgeteld hetgeen tot een dubbel aantal huwelijken heeft geleid. Over 1868 is deze fout hersteld.

In een opmerking over de registers van de burgerlijke stand en van de bevolking, die met de meest mogelijke zorg en nauwkeurigheid worden bijgehouden, is te lezen dat er nogal eens problemen voorkomen met de juiste woonplaats van dienstpersoneel. Soms wordt de bijnaam in plaats van de echte naam van de werkgever opgegeven, maar ook de buurt wordt niet altijd correct vermeld en het huisnummer maar hoogst zelden.

In de hele periode wordt alleen in 1865 één persoon vermeld die naar Noord-Amerika vertrekt. Vanaf 1866 verblijven er geen inwoners van de gemeente in gevangenissen of inrichtingen.

Hoofdstuk II Verkiezingen en Gemeentebestuur

Na 1866 is de titel: Verkiezingen.

In de bestaande situatie wordt in dit hoofdstuk uitsluitend ingegaan op het aantal stemgerechtigden voor respectievelijk de Tweede Kamer der Staten Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraad. Voor de eerste twee gelden andere fiscale verplichtingen dan voor de laatste.

Om de personele wijzigingen in de samenstelling van het College van Burgemeester en Wethouders en de Gemeenteraad enigszins inzichtelijk te krijgen, zijn deze in een schema gebracht.

Bijlage - Verkiezingen en Gemeentebestuur -										
	- 1860 -	- 1861 -	- 1862 -	- 1863 -	- 1864 -	- 1865 -	- 1866 -	- 1867 -	- 1868 -	
Burgemeester	A.W. Zweers *	idem	herbenoemd	idem	idem	herbenoemd	idem	idem	herbenoemd	
Wethouder	H. Krabbenborg xx	idem	ontslag (1)	----	----	----	----	----	----	
Wethouder	J.C.A. Ten Bosch y	herkozen	idem	idem	idem	overleden	----	----	----	
Wethouder	Hs Hulshof x **	----	ekozen	idem	idem	idem	idem	herkozen	idem	
Wethouder	J.B.A. v. Basten Batenb. z **	----	----	----	----	gekozen	idem	idem	idem	
Raadslid	J.C.A. Ten Bosch y	idem	idem	idem	idem	overleden	----	----	----	
Raadslid	A. Arentsen	herkozen	idem	idem	idem	idem	idem	herkozen	idem	
Raadslid	J.B. Hulshof	herkozen	idem	idem	idem	idem	idem	overleden	----	
Raadslid	H.Hulshof **	n.h.	----	----	----	----	----	----	----	
Raadslid	C.F.J. Reichman	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	
Raadslid	A.W. Aalders **	idem	idem	idem	idem	n.h.	----	----	----	
Raadslid	H.Klein Avink op Pasker	herkozen	idem	idem	idem	idem	idem	herkozen	idem	
Raadslid	J.D. Ten Brundel	idem	idem	??	??	??	----	----	----	
Raadslid	H.Krabbenborg xx	idem	ontslag (1)	----	----	----	----	----	----	
Raadslid	J.B. Papemborg	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	idem	
Raadslid	H. Harmelink op Hemink	idem	idem	idem	overleden	----	----	----	----	
Raadslid	Hs. Hulshof ** x **	gekozen	idem	idem	idem	idem	idem	herkozen	idem	
Raadslid	C.J. te Welscher	----	gekozen	idem	idem	idem	overleden	----	----	
Raadslid	J. Naberink	----	----	----	gekozen	overleden	----	----	----	
Raadslid	J.B.A. v. Basten Batenburg z	----	----	----	----	gekozen	idem	idem	idem	
Raadslid	J.W. Rouwhorst	----	----	----	----	gekozen	idem	idem	idem	
Raadslid	B. Klein Avink op Naberink	----	----	----	----	gekozen	idem	idem	idem	
Raadslid	J.B. te Welscher	----	----	----	----	----	gekozen	idem	idem	
Raadslid	Jan H. Krabbenborg	----	----	----	----	----	----	gekozen	idem	
Kiesgerechtigden	2e Kamer./ Pr.St	91	87	89	91	91	92	90	95	
Kiesgerechtigden	Gemeenteraad	178	174	163	173	181	180	183	195	
* tevens Secretaris en Ambtenaar van de B.S.		** tevens ambtenaar van de B.S.								
n.h. Is niet herkozen										
x is de zelfde		xx is dezelfde		y is dezelfde						
(1) dit was ontslag op verzoek		z is dezelfde								
De gegevens over 1863 ontbreken en daar zit mogelijk de oplossing van de vraag wat er met J.D. ten Brundel is geschied.										

In hoofdstuk II werd altijd melding gemaakt van belangrijke verordeningen die vastgesteld en afgekondigd waren. Een bloemlezing hieruit: In 1861 is een verordening afgekondigd tegen het verspreiden van besmettelijke ziekten. Ook werd een verordening gemaakt en afgekondigd betreffende het sluiten der herbergen. Een algemene Politieverordening werd vastgesteld regelende de aard en duur van persoonlijke diensten. In 1862 is deze gewijzigd en van kracht geworden (afgekondigd). De gegevens over 1863 waren om elders vermelde reden niet aanwezig en 1864 leverde weinig schokkends op. In 1865 werd melding gemaakt van het overlijden van de raadsleden J.C.A. ten Bosch tevens wethouder en J. Nabrink en van veldwachter G.W. van Lochem. Deze werd opgevolgd door J. Diderichs, gepensioneerd wachtmeester der rijdende artillerie. In dat jaar zijn nog drie verordeningen afgekondigd, één houdende maatregelen om besmettelijke ziekten onder het vee te voorkomen, één verordening op de invordering van de hoofdelijke omslag en één op de belasting voor honden. Vanaf 1866 gaat hoofdstuk II alleen nog over het aantal stemgerechtigden en over verkiezingen van raadsleden en wethouders.

Hoofdstuk III

Verschillende onderwerpen betreffende het bestuur der gemeente

Vanaf 1866 is de titel : Gemeentebestuur.

In de jaren tot en met 1865 werd hier met één volzin volstaan: *“Omtrent de gemeente- archieven, benevens de algemene en bijzondere begraafplaatsen, valt niets te vermelden, daar deswegens geene verandering of iets bijzonders voorviel”*.

Deze tekst varieerde nauwelijks.

Vanaf 1866 wordt in dit hoofdstuk informatie gegeven omtrent het personeel: van burgemeester en wethouders, raadsleden en overig personeel. Ook wordt informatie verstrekt over de salarissen die bij de verschillende functies horen.

De personele veranderingen zijn neergelegd in de bijlage Verkiezingen en gemeentebestuur 1861-1868. De salarissen ziet u in de bijlage Salarissen

Salarissen		
Burgemeester Adrianus Wouterus Zweers	600,00	later f 700,00
Secretaris Adrianus Wouterus Zweers	380,00	later f 450,00
Wethouder Harmanus Hulshof	30,00	
Wethouder Jan Bernard Antoni van Basten Batenburg	30,00	
Gemeente ontvanger Peter Hoff	165,00	later f 190,00
Bediende ter secretarie Johannus Bernardus van Haren	40,00	
Veldwachter Johannes Diderichs	182,00	
Tolgaarder Jan Hendrik Donderwinkel	150,00	en vrij wonen
Vroedvrouw Petronella Jansen / vrouw Welmhof	150,00	
Nachtwaker Jan Baptistus van Thiel	82,00	
De ambtenaren van de Burgerlijke Stand zijn onbezoldigd		

Verordeningen in 1866 : Een verordening houdend maatregelen om de verspreiding van besmettelijke ziekten onder het vee te voorkomen en tot vermeerderd toezicht op het vee geslacht voor of door vleeschhousers. (Het ging hier om de landelijk veel slachtoffers makende veepest).

Voornaamste behandelde onderwerpen in de gemeenteraad:

18-01-1866 Verhoging van het tractement van de hoofdonderwijzer met f 40,00

10-02-1866 Besluit tot het afplaggen van te hoog geworden bermen der kunstwegen en de publieke verkoop daarvan.

20-08-1866 De jaarmarkt of kermis wordt uitsluitend ten dienste van de handel gesteld en elke vorm van vertoningen of vermakelijkheden wordt geweerd.

04-09-1866 De Schoolcommissie wordt van vijf leden naar drie teruggebracht.

15-12-1866 De heer W.G.A.J. Röring wordt tot hulponderwijzer benoemd in Zieuwent tegen een jaarwedde van f 275,00

Ten aanzien van de archieven wordt een opsomming gegeven van wat men zoal vastlegt en vanaf wanneer.

De enige personele wijziging in 1867 is het overlijden van J.B. Hulshof, die wordt vervangen door Jan Hendrik Krabbenborg.

05-10-1867 Besluit tot aankoop van een brandkast ten behoeve van de gemeenteontvanger met drie verschillend werkende sloten. Tevens wordt besloten de winterschooltijd met een half uur in te korten en zomers wordt er een kwartier vrijgemaakt voor de kinderen om “de vrije lucht te genieten”. Kinderen van 10 jaar en ouder hoeven in de zomer maar halve dagen naar school. De raadsleden krijgen de opdracht controle/toezicht op de zandwegen in hun buurt te houden.

06-11-1867 Er wordt besloten 4 jaarmarkten te houden, hoofdzakelijk voor de handel in vee.

Hoe dat besluit tot stand is gekomen wordt duidelijk uit de notulen van de betreffende openbare raadsvergadering. Het verzoek tot instellen van meerdere markten berust op een initiatief van een aantal neringdoende ingezetenen. Hun motivatie is in een aantal punten neergelegd :

- A). de veepest is nagenoeg uit het land verdwenen en de veehandel zou, door de markten, “*weder meer levendig*” kunnen worden.
- B). de rijke veestapel in de gemeente zou veel kopers kunnen lokken.
- C). de brede straten in het dorp zijn zeer geschikt voor een markt.
- D). de ligging dicht bij de ‘*Pruisische grenzen*’ en aan de route naar beroemde veemarkten in dat land zou het welslagen van markten alhier, ten gunste beïnvloeden.
- E). Veel varkens worden door ingezetenen op markten elders gekocht door gemis aan markten ter plaatse.

De Raad voegt daar nog aan toe dat “*meer vertier in de gemeente*” wel gewenst is en het bestaan van velen zal verbeteren. Er wordt besloten vier jaarmarkten in te stellen naast de Kermismarkt, voornamelijk ten behoeve van de veehandel, maar ook voor andere handelsartikelen. De gevraagde toestemming aan Gedeputeerde Staten verloopt ook positief, maar dan zijn er een aantal inwoners die het niet eens zijn met de data en de Raad vindt de redenen gegrond. De hele procedure moet nogmaals doorlopen worden en dan zijn de volgende markten een feit :

- 1). Op de derde donderdag in maart.
- 2). Op 23 april (indien dit op een zaterdag of zondag valt, wordt uitgeweken naar de maandag en als dat toevallig tweede paasdag is gaat men naar dinsdag) .
- 3). Op 15 juni (voor zaterdag of zondag zie boven).
- 4). Op de tweede dinsdag in oktober. De Kermismarkt blijft op de tweede maandag in september.

Op alle markten zullen “*liedjeszangers, orgeldraaijers en verdere muziek, benevens vertooningen en verdere openbare vermakelijkheden geweerd worden*”.

Over de indeling van de markt wordt ook nog wat heen en weer gepraat, maar de varkensmarkt komt in de buurt van de dorpspomp en op verzoek van de pastoor valt het gebied rond de r.-k. kerk buiten de marktactiviteiten. Een marktcommissie wordt in het leven geroepen om de zaken verder te regelen. Het is dan inmiddels medio 1868.

28-11-1867 De hulponderwijzer H. van der Haar wordt per 15-01-1868 eervol ontslagen.

In 1868 wordt een korte weergave gegeven van de in de gemeenteraad behandelde onderwerpen. Als belangrijkste item staat de grindweg van Lichtenvoorde naar Ruurlo weer op de agenda. Hiervoor wordt een plan gemaakt en subsidie aangevraagd. In dit kader is het aardig te constateren dat ambtelijke molens ook vroeger niet al te snel maalden. In het vorige artikel hebben we al geschetst hoe

moeilijk het was deze weg te realiseren. Wellicht instructief is een brief die een aantal inwoners van Zieuwent aan de Raad der Gemeente schreven in 1858.

De ondergetekenden, ingezetenen van Zieuwent, niet twijfelende of de Geachte Leden van den Raad zullen het hooge belang hetwelk bovenal het buurtschap Zieuwent, bij een grindweg van Lichtenvoorde op Ruurlo heeft, wel beseffen, nemen mits dezen de vrijheid zich met schuldige achting tot Hun Ed. Achtb. te wenden en H.Ed. Achtb beleefdelyk te verzoeken -----den aanleg van voorgenoemde grindweg zooveel mogelijk te bevorderen en voornamelyk bij Raadsvergadering het besluit te nemen, dat Burgemeester en Wethouders zich schriftelyk aan den Raad van Ruurlo en aan den Huize Kell zullen adresseren met dringende uitnodiging om schriftelyk aan den Raad van Lichtenvoorde op te geven, hoe groot de bijdrage tot den Zieuwentschen grindweg van hunnen kant zal wezen en of zij genegen zijn in het onderhoud van den weg op Ruurloosch gebied te voorzien -----onder uitdrukkelijke te kennengeving dat niet anders dan bij eene billijke en geëvenredigde medewerking van de zijde van Ruurlo ----- het daarstellen van den weg in den Raad te Lichtenvoorde, in overweging kan worden genomen.

't welk doende

Zieuwent 12 July 1858

The image shows a handwritten document on aged, yellowed paper. It is divided into two columns of text. The left column contains the date '12 July 1858' and several names: 'G. J. Kulsong', 'M. H. Janzen', and 'M. Smits'. The right column contains a list of names: 'L. Nieuwenhuis', 'J. Krabbenberg', 'A. van Breukelen', 'B. Hulshof', 'D. H. Donders', 'H. D. Nieuwenhuis', 'J. B. Kerbers', 'Jan Barend Huisman', 'J. Helber', 'D. Holbenberg', 'H. Harbers', 'H. Steyer', and 'H. Toebes'. The handwriting is in a cursive style typical of the mid-19th century.

Op 17 december 1868 wordt burgemeester Adrianus Wouterus Zweers herbenoemd tot 1875.

Hoofdstuk IV Geldmiddelen

De opstelling van de jaarcijfers is in het vorige decennium al eens aangepast en dat herhaalt zich in 1866.

De kosten voor onderwijs die in 1860 nog f 601,00 bedroegen, stijgen in 1861 explosief tot f 1985,00 in 1861, een verdrievoudiging. Deze stijging is gekoppeld aan de nieuwe onderwijswet die vanaf 1861 moest worden ingevoerd. Ook schoolgeld wordt vanaf nu ingevorderd (zie hoofdstuk Onderwijs). Ter dekking van deze verhoogde kosten is ook besloten de aflossing van de schulden te matigen, er wordt nog slechts f 500,00 afgelost. De hoofdelijke omslag is van totaal f 2300,00 naar f 3500,00 gebracht. De gemeenteraad vindt de omslagen die moeten worden opgebracht door de bevolking maximaal en de financiële toestand van de gemeente zorgbarend. Uit het verslag :

En toch: de gemeente kan niet blijven staan op het punt waar zij zich nu bevindt, zij moet gelijken tred houden met in finantieel opzigt meer gelukkige gemeenten , om niet geheel ten achteren te geraken. Stilstand in deze kan men teruggang noemen.

Vooruitziend houdt men al rekening met toekomstige uitgaven voor een Communicatieweg op Zutphen. Ook de school in de buurtschap stad is dermate bouwvallig dat vervanging dringend noodzakelijk is. De kosten hiervoor worden in 1862 op f 7000,00 begroot. Hier is de hoop gevestigd op ruimhartige bijdragen van Rijk en Provincie. Blijft echter de conclusie dat de toekomst van de gemeente zeer duister wordt. Men vleit zich met de gedachte dat artikel 36 van de Onderwijswet van toepassing wordt verklaard op de gemeente. Dat artikel geeft kennelijk wat financiële armslag. Ook in de volgende jaren blijven de geldelijke problemen een molensteen om de nek van de gemeente. Uit het jaarverslag van 1866 blijkt er nog een schuld van f 8300,00 te zijn tegen een rente van 5 % . Deze schuldpositie wordt eenmaal per vijf jaar opgegeven. Kijkend naar de resultaten over de jaren 1866 en volgende, worden er nul begrotingen opgemaakt, die evenwel met een aardig batig saldo worden afgesloten. Gelet op de overschotten, zou de bouw van de school hiervan gerealiseerd kunnen worden. De versimpelde opstelling van de begrotingen en de gerealiseerde bedragen worden elders in de jaarverslagen onder diverse hoofden wel inzichtelijk gemaakt.

Hoofdstuk V Gemeente-eigendommen, werken en inrigtingen

In de eigendommen van de gemeente zijn geen wijzigingen opgetreden in 1861. Wel is er een begin gemaakt met de aanbesteding van een gedeelte van de weg van Lichtenvoorde naar Ruurlo en wel het deel van Lichtenvoorde naar Zieuwent. Men hoopt dit stuk in 1862 te realiseren en in dat jaar is die weg inderdaad begrint. Van de weg over een deel van de Bedelaarsdijk en Beltrum naar Borculo is het wachten op bijdragen van Rijk en Provincie. Als deze bijdragen op tijd afkomen denkt men de weg, met een lengte van 3843 ellen, in 1863 te realiseren. Over deze weg een stukje letterlijke tekst uit het gemeenteverslag van 1864:

De geprojecteerde kunstwegen zijn voltooid en in goeden staat, die echter van Zieuwent op Ruurlo en die, uitgaande van de kom van Lichtenvoorde, over een gedeelte van den Bedelaarsdijk, den grintweg tusschen Zutphen en Winterswijk op de hoogte van Jan Kemps snijdende, op Beltrum en Borculo loopende, zullen welligt, uit hoofde der daaraan verbondene, met het oog op de finantien der gemeente, enorme kosten, niet tot stand kunnen gebragt worden.

Vanaf 1866 wordt, eens per vijf jaar, een opsomming gegeven van de gemeentelijke bezittingen, gesplitst in eigendommen niet bestemd voor de publieke dienst en eigendommen bestemd voor de publieke dienst. Onder de eerste categorie valt een stukje ongecultiveerd bouwland.

Eigendommen in de categorie bestemd voor de publieke dienst en openbare gemeentewerken zijn:
a) openbare gebouwen, waarbij genoemd een schoolgebouw in Stad, een onderwijzerswoning, het gemeentehuis, een lijkenhuisje en de tolgaarderswoning, b) de keistraten, c) kunstwegen, zandwegen

en voetpaden, d) een algemeen kerkhof. De r.-k. begraafplaatsen in Stad en Zieuwent zijn geen eigendom van de gemeente. In 1867 wordt voor het eerst melding gemaakt van een r.-k. begraafplaats in *Harveld*.

Bij de eigendommen wordt aangegeven welke onderhoudskosten er gemaakt zijn. In 1868 werd voor onderhoud aan kestraten, waterleidingen (sloten), kunst- en zandwegen, bruggen en duikers f 1509,00 betaald, ruim 15% van het gemeentebudget.

Hoofdstuk VI Medische en (vanaf 1866) gemeentepolitie

Het voormalige hoofdstuk XI - Gemeentepolitie - nemen we voor de overzichtelijkheid vanaf 1861 mee in dit hoofdstuk VI.

De gezondheid van de ingezetenen wordt als zeer voldoende beoordeeld. Wel zijn er af toe doden te betreuren door typhus, maar dat zijn er maar enkele, maar ook pokken komen af en toe voor. Ook de gezondheidstoestand van het vee is gunstig. De veepestepidemie die medio dit decennium in den lande veel slachtoffers maakte, is hier van weinig betekenis geweest, wellicht mede door de genomen maatregelen (zie hoofdstuk III).

In 1864 is Petronella Jansen als vroedvrouw aangesteld in plaats van A.M. Ikink, die echter nog wel actief blijft. Medisch doctor en verloskundige J.C.A. ten Bosch overlijdt in 1865. Voor het wat hogere sterftecijfer in 1868, dit in vergelijking met de twee voorgaande jaren, wordt geen verklaring gegeven of gevonden. Bekijkt men het hele decennium dan zijn de twee voorgaande jaren lager dan het gemiddelde aantal overledenen.

De geneeskundige hulp aan armen wordt geregeld door de Armbesturen der kerken. De geneeskunstbeoefenaren ontvangen daarvoor geen vaste beloning.

Voor de openbare veiligheid is één veldwachter aanwezig, bijgestaan door vijf buitengewone onbezoldigde veldwachters alsmede een klepperman in de buurt Stad. Voorts kan een beroep gedaan worden op twee Rijksveldwachters, te weten W. Witte (opziener der jacht en visserij) en J.A. Marijnusse. In 1865 worden genoemde rijksveldwachters vervangen door J.E.A. Oonk en J. Kolber. Men is zeer te spreken over de plichtsbetrachting van de politie. Aanranding van personen worden niet geconstateerd, aanranding van eigendommen komen af en toe voor.

Branden komen wel eens voor, soms met dodelijke slachtoffers bij mens en dier. Bij een brand in 1865 kwam een dertienjarige jongen om. In 1867 gingen 3 koeien en een os verloren bij een boerderijbrand. Bij deze brand waren de gebouwen voor f 1000,00 *verassureerd*. In 1868 werden 6 gezinnen dakloos bij een brand. De brandweer heeft 2 grote en 2 handbrandspuiten ter beschikking. Indien nodig wordt de burgerbevolking ingezet bij het bluswerk.

Uit een kostenplaatje uit 1866 blijkt dat er voor politie, nachtwacht, brandweer en straatverlichting f 435,00 is uitgegeven. De straatverlichting is in de loop van dit decennium opgestart met het aanschaffen van petroleumlampen, die in eerste instantie branden in de donkere dagen. De betaling van de aanleg is door vrijwillige bijdragen geregeld.

Hoofdstuk VII Nationale Militie en schutterij

Hier de bijlage Nationale Militie 1861 1868.

Het aantal lotelingen voor de Nationale Militie dat daadwerkelijk in dienst moest varieerde met de jaren. In 1862 hoefde niet eens geloot te worden omdat slechts één man nodig was en die kwam uit de lichte 1861 omdat zijn vrijstelling was vervallen. Gemiddeld waren er tussen de 20 en de 30 lotelingen van wie er 10 tot 15 ook in werkelijke dienst moesten. De bestemming voor onze dienstplichtigen was de landmacht.

Betreffende de schutterij wordt in 1866 besloten tot een simpele vermelding van het aantal personen die actief of reserve zijn. Rang en standen worden niet meer vermeld.

Bijlage - Nationale Militie - 1861-1868										
	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Lotelingen	27	33	37	33	23	23	29	32		
aantal ingelijfd	12	0	9	11	11	9	12	10		
Bijlage - Schutterij -										
actieven	66	66	66	65	66	66	67	71		
reserve	62	62	67	71	71	71	71	62		
totaal	128	128	133	136	137	137	138	133	0	0
Sterkte 1e ban										
officieren	1	1	1	1	1					
onderofficieren	2	3	3	2	3					
korporaals	4	4	4	1	4					
tamboers	2	2	2	2	2					
schutters actief	63	63	65	62	60	66	67	71		
schutters reserve	56	55	58	68	67	71	71	62		
totaal	128	128	133	136	137	137	138	133	0	0

Hoofdstuk VIII Kerkelijke zaken

Mutaties in de verschillende kerkgenootschappen :

Pastoor J.C. Hondvorst, in 1857 uit Franeker gekomen, verlaat op 14-11-1861 de R.C. gemeente in Stad, om zijn functie in Bolsward voort te zetten. Zijn vervanger, pastoor H.A. Lonink uit Hoorn, komt als vervanger. Op 6-12-1861 is kapelaan G.J. Harmsen van Zieuwent naar Gendringen vertrokken en vandaar komt zijn opvolger A. Kerkhoft. Kapelaan J. van de Burgt, uit de buurt Stad, verlaat op 10-2-1863 zijn parochie om in Venray zijn diensten aan te bieden. Hij is opgevolgd door Hermanus Jongerius uit Leiden, die op 3-11-1863 al weer vertrekt naar Hernen. Daarvandaan komt Wilhelmus van Hemert naar Stad. In Zieuwent houdt kapelaan A. Kerkhoft het op 22-9-1864 voor gezien en vertrekt als pastoor naar Kloosterburen, om te worden opgevolgd door E.A.J. Engbers. Dominee Jacob van der Ven is op 13-11-1865 in Tiel beroepen. Voor hem kwam dominee A. Wartena, die kandidaat was bij het Provinciaal Bestuur van Gelderland. Vanaf 1866 worden de mutaties niet meer vermeld in het gemeentelijk jaarverslag.

Volgens een opgave uit 1866 zijn er drie geestelijken in Stad onder wie één Nederduits hervormde predikant. Zieuwent heeft evenals Stad twee r.-k. geestelijke verzorgers.

De gemeente Lichtenvoorde verstrekt geen cent bijstand in de kosten van kerken of van hun medewerkers.

Legaten

In 1861 ontving de R.C. kerk in Stad, bij testament, een legaat groot f 80,00 van de in 1859 overleden J.B. Rexink voor de aankoop van een kroon in de kerk. Het R.C. kerkbestuur te Zieuwent wordt gemachtigd een legaat van f 4,00 's jaars te ontvangen van Gradus Kranenburg, alsmede een legaat van f 100,00 van D.H. Wopereis. In 1868 geeft Gedeputeerde Staten toestemming om een legaat te aanvaarden van f 100,00 voor een bijkerk in Vragender. De erflater is onbekend.

Hoofdstuk IX Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

Zie ook hoofdstuk 3 voor een aantal onderwijszaken.

Er zijn twee scholen voor openbaar onderwijs, één te Stad en één te Zieuwent, waarbij opgemerkt dat de laatst genoemde school eigendom is van de r.-k. parochie aldaar. Vanuit het gemeentebestuur wordt waardering uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs en de inzet van het onderwijzend personeel. De pogingen om meer onderwijzend personeel aan te trekken slagen nog steeds niet.

Het schoolgeld voor de dagschool is 5 cent per week en voor de avondschool is dat 15 cent per week. Kinderen die avondschool volgen zitten soms ook op het dagonderwijs. Het onderwijzend personeel bestaat uit hoofdonderwijzers, hulponderwijzers en tijdelijk kwekelingen. Hun kwalificaties worden uitgedrukt in rangen. Zo heeft Stad in 1861 één hoofdonderwijzer der derde rang, één hulponderwijzer en enkele maanden een kwekeling. Zieuwent moet het met één onderwijzer der derde rang stellen. Hoezo grote klassen !!!

De school in Stad is ruim en luchtig maar tevens bouwvallig en moet vervangen worden. In 1862 wordt deze school gesloten en wordt tijdelijk gebruikgemaakt van noodlokalen. Er zijn twee bouwontwerpen voor een nieuwe school, waarvoor een subsidieaanvraag bij Z.M. de Koning is ingediend. In 1863 wordt de nieuwe school gebouwd met 2/3 deel van de kosten (f 6698,00) voor Rijk en Provincie. In 1864 wordt de school in gebruik genomen. Over de school in Zieuwent is men in alle opzichten tevreden.

Vanaf 1866 is er in het jaarverslag een overzicht opgenomen van de kosten voor onderwijs, die zijn f 1877,00, waarvan f 585,00 wordt gedekt door schoolgelden. Aan salarissen en bijdragen voor vier onderwijskrachten wordt f 1547,00 besteed, voor schoolbehoeften (meubilair, boeken, behoeften) is dat f 190,00. De kleinkinder- of bewaarschool wordt geregeld door Zusters van Liefde. Een 70-tal kinderen maakt hier gebruik van. Een geldelijke bijdrage van de gemeente ontbreekt.

In 1862 overlijdt de onderwijzer der derde rang A. Braakman in Stad en wordt opgevolgd door hoofdonderwijzer J. van Wulfen. In februari 1863 wordt Van Wulfen benoemd in Laren Zuid-Holland (!) en 14 dagen na zijn vertrek opgevolgd door H.J.A. Simons uit Oss. Deze hoofdonderwijzer start in 1864 een avondschool voor de Franse taal, waarbij hij gebruik maakt van het schoolgebouw in Stad, maar de gemeente doet geen financiële bijdrage. In 1863 vertrekt de hulponderwijzer, J.L. Smits, uit Stad. Hij wordt opgevolgd door J.E. van Kan, secondant te Huissen, die op 1 juli 1865 eervol ontslag krijgt. Vervolgens wordt een kwekeling, H.J. Oonk, aangesteld, die op 14 november 1865 wordt vervangen door hulponderwijzer H.G. van der Haar uit Kampen. Uit de personeelsopgave van 1868 blijkt dat J.E. van Kan is vertrokken en P.M. Gubbels is benoemd in Stad. In Zieuwent zijn geen wijzigingen en daar wordt de school gerund door M. Smits, hoofdonderwijzer en W.G.A.J. Roring, die daar in 1866 als kwekeling was aangesteld.

Benoemingen en herbenoemingen in de schoolcommissie

J.B. Hulshof wordt op 25-11-1861 herbenoemd. H. Hulshof op 1-1-1863. B. Sterneborg op 24-12-1863, J.B. te Welcher op 24-12-1864, B. Hulshof op 23-12-1865. Vanaf 1866 wordt de informatie over de schoolcommissie niet meer vermeld.

Hoofdstuk X Armenwezen

Het armenwezen wordt in de gemeente Lichtenvoorde door twee instellingen van weldadigheid uitgevoerd, te weten de armbesturen van de hervormde diaconie en de r.-k. parochie van Zieuwent. In 1862 kwam daar het armbestuur van de r.-k. parochie uit Lichtenvoorde bij. Voor de aantallen verzorgde armen en de bedragen zie het schema Armenwezen. Na 1866 worden de activiteiten van de weldadigheidsinstellingen nog wel vermeld, maar de cijfers worden niet meer vermeld, omdat

de gemeente de liefdadigheidsinstellingen niet subsidieert. Overigens waren er ook geen andere instellingen van Rijk, Provincie of particulieren die iets subsidieerden voor het Armenwezen. Wel konden de kinderen van de minder bedeelden gratis onderwijs genieten.

De gemeente draagt de kosten van elders verpleegden, krankzinnigen en hulpbehoevende passanten, zoals een rondzwervende bedelaar/kolonist, die een aantal jaren bijstand vergt. De kosten zijn in de bijlage omtrent geldmiddelen te vinden en vanaf 1866 in het schema Armenwezen.

Enkele opvallende gegevens uit het schema: Bij de r.-k. bedeelden overheerst het aantal tijdelijk bedeelden, terwijl bij de diaconie het aantal permanent bedeelden de overhand heeft. De reden hiervan blijft gissen, maar zou gelegen kunnen zijn in het gegeven dat van de minder bedeelden die nog werk konden verrichten, dat ook werd verwacht (of geëist).

Voorts is er voortdurend meer uitgegeven dan er is ontvangen, daarbij moet bedacht worden dat de uitgaven zowel in geld als in goederen konden worden verstrekt. De getallen zijn samengesteld op basis van verstrekt geld en de geldwaarde van verstrekte goederen. Omtrent de dekking van de negatieve saldi tussen uitgaven en ontvangsten vermelden de verslagen niets.

Bijlage - Armenwezen - 1861-1868										
	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Bedeelden :										
Diaconie										
onafgebroken	23	9	8	9	16					
tijdelijk	5	4	4	5	9					
R.K. parochie LV										
onafgebroken		4	4	3	5					
tijdelijk		14	16	16	15					
R.K. Parochie Zie										
onafgebroken	6	5	4	4	5					
tijdelijk	38	40	42	39	32					
ONTVANGSTEN										
Diaconie	154	612	147	391	128					
R.K. parochie LV		120	120	120	130					
R.K. parochie Zie	112	120	112	80	95					
UITGAVEN										
Diaconie	321	474	372	333	351					
R.K. parochie LV		250	250	260	270					
R.K. parochie Zie	556	540	533	530	459					
Gemeente						258	363	271		

Hoofdstuk XI Landbouw en Veeteelt

Voor 1866 heette dit hoofdstuk Gemeentepolitie, maar zoals reeds eerder opgemerkt, is dat in de nieuwe opzet, vanaf 1866, bij het hoofdstuk Medische Politie gevoegd.

Bijlage - Landbouw Gewassen -									
Gewas		1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868
Aardappelen	bunders	230	232	234	236	236	237	237	238
	mudden / bunder	50	90	125	95	80	100	90	60
Boekweit	bunders	131	131	133	134	135	131	133	135
	mudden / bunder	28	27	25	30	25	20	30	8
Garst	bunders	91	90	91	92	91	91	91	92
	mudden / bunder	25	24	25	28	26	25	25	25
Haver	bunders	158	159	159	158	157	157	156	155
	mudden / bunder	30	29	30	32	30	40	45	15
Koolzaad	bunders	100	101	100	100	99	100	99	97
	mudden / bunder	18	19	21	10	9	22	20	25
Rogge	bunders	660	656	655	657	658	658	659	660
	mudden / bunder	19	20	22	26	24	25	15	20
Tarwe	bunders	94	98	100	99	97	98	97	94
	mudden / bunder	18	19	20	25	23	19	14	24
Vlas	bunders	25	26	26	31	30	31	31	31
	mudden / bunder	?	?	?	?	?	?	?	?
Opbrengst per bunder in mudden.									
Op de roggelanden worden als herfstgewas knollen en spurrie geteeld.									

Kijkend naar het soort gewassen, daar verandert niets in en dat past binnen de houding van de boerenstand in onze regio, die niet warm loopt voor veranderingen, laat staan vernieuwingen. Een citaat uit 1866: *“De landbouwer alhier houdt zich aan het oude en begint niets nieuws, tenzij het hem van elders gebleken is, beter dan het oude te zijn, vandaar, dat hier niets nieuws voorvalt, wat elders niet reeds eenigzins oud is”*. Tentoonstellingen zijn er niet en markten komen pas in het laatst van het decennium in de belangstelling. Het is denkbaar dat het houden van markten de blik op de wereld wat kan verruimen, maar dat zal de tijd leren.

Over de koop en huurwaarde van grond en landerijen, in 1866 een vermeldenswaardige notitie: *“Behalve kleine stukjes aardappelenland, worden hier weinig of gene vloglanden verpacht, de bouwhoeven gaan meestal voor den derde korrel, boven eenige vergoeding voor het gebruik der gebouwen en hierin heeft geene verandering van eenig belang plaats”*. Weer duikt hier het begrip ‘vloglanden’ op, een begrip dat in geen woordenboek te vinden is. Uit de tekst valt af te leiden dat het rendabeler was voor de huurder/pachter een derde deel van de oogst af te staan, dan huur/pacht te betalen, en dat zal ongetwijfeld met de kwaliteit van die vloglanden te maken hebben.

Kijkend naar de opbrengsten dan zitten daar af en toe behoorlijke verschillen in, waarvoor meestal in de tekst van de verslagen wel een oorzaak wordt aangewezen, waarbij te nat en nachtvorst het meest wordt genoemd. Ook de aardappelziekte wordt vrijwel jaarlijks vermeld, daarbij is overvloedige regen ook vaak een probleem, hetgeen grote verschillen in opbrengst kan veroorzaken. De hiervoor verantwoordelijke schimmel was nog niet ontdekt en wisselteelt was waarschijnlijk nog niet erg bekend. De lage opbrengst van de koolzaadakkers in 1865 wordt aan vorst geweten. Daarentegen geven de gerst- en tarweopbrengsten een vrij egaal beeld.

Bijdrage Landbouw Opbrengsten									
Jaar		1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868
Aardappelen	prijs/mud	4,00	2,00	1,50	2,00	1,50	2,40	2,50	2,00
Boekweit	prijs/mud	7,50	6,00	6,00	5,50	6,00	6,50	8,00	8,00
Garst	prijs/mud	7,00	6,50	5,50	5,00	5,50	6,10	6,00	6,00
Haver	prijs/mud	3,00	3,00	2,90	3,00	3,50	3,50	4,00	4,50
Koolzaad	prijs/mud	12,00	11,00	12,00	11,00	12,00	10,00	12,50	11,00
Rogge	prijs/mud	8,00	7,00	6,50	6,00	6,50	7,00	10,50	7,75
Tarwe	prijs/mud	10,00	9,00	8,00	8,00	8,50	12,00	15,00	8,00
Schors	prijs/mud	4,00	3,00	4,50	4,00	2,50	3,00	3,25	3,25
Boter	prijs /pond	0,90	0,80	0,85	1,05	1,10	0,90	0,90	1,10
Kaas	prijs /pond								
Varkensvlees	prijs /pond	0,42	0,34	0,36	0,38	0,45	0,46	0,44	0,54
Aangezien er geen marktgegevens zijn gaat het om gemiddelde prijzen.									

De opbrengsten van de gewassen, per mud of pond, laten, op een enkele uitzondering na (tarwe 1866-1867), minder fluctuatie zien dan de opbrengsten per bunder.

Dat goede of slechte oogstjaren van invloed zijn op de veehouderij in die tijd moge duidelijk zijn, maar ondanks dat groeit de rundveestapel geleidelijk in dit decennium en dan vooral het aantal melkkoeien en kalveren. De ossen, die voor 90% als trekdiër worden aangewend, geven een vrijwel egaal beeld, evenals bij de paardenstapel, waarbij opgemerkt dient te worden dat er in 1866 en daarna kennelijk een andere beoordelingsmethodiek op de aanwezige merriën werd losgelaten.

De schapenteelt heeft rond 1865/1866 in een dip gezeten, die te maken had met de definitieve verdeling der mark. In 1862 is de verdelingsacte der mark geregistreerd en bij het hypotheekkantoor ter overschrijving bezorgd. In het verslag van 1862 de volgende notitie: *“De landmeters van het kadaster*

Bijlage Veebezetting 1861 - 1868								
Jaar	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868
Hengsten	6	4	1	1	2	2	1	0
Ruinen	108	109	114	114	114	201	202	199
Merriën	92	93	90	98	98	3	2	3
Veulens	5	5	10	8	9	12	10	11
Stieren	8	9	12	12	12	12	13	14
Ossen	149	149	129	132	134	139	137	136
Koeien	1263	1261	1331	1332	1337	1432	1443	1441
Kalveren	677	670	904	910	913	880	897	895
Schapen	126	125	71	84	28	72	173	174
Varkens	385	376	571	578	587	565	570	555
Bokken	1	1	1	1	1			
Geiten	105	102	114	109	112	116	114	112
Hoenders						3500	3500	3280
Eenden						160	170	155
Ganzen						24	23	34
Bijenkorven						450	445	443

houden zich onledig met het opnemen en ten naam brengen der daartoe behorende gronden”.

Met de realisering van de mark zijn de twee schaapherders verdwenen en daarmee is het aantal schapen geminimaliseerd. Kennelijk is er na een paar jaar toch weer zoveel behoefte aan heidebeweiding of aan mest, dat er weer een schaapherder komt en ook het aantal schapen weer toeneemt, mogelijk ook ten gevolge van voortschrijdend inzicht.

Vanaf 1866 worden ook de hoenderachtigen geregistreerd, terwijl ook de bijenteelt inzichtelijk wordt gemaakt. In jaarverslagen daarvoor werden er wel opmerkingen over de opbrengsten van de bijenteelt gemaakt maar van een opgave van korven of jaaropbrengsten kwam het niet. Hoe de telling der hoenders verliep blijft voor ons een raadsel, maar in twee opvolgende jaren precies 3500 dieren wekt enige bevreemding. Met regelmaat wordt vermeld dat vossen, valken en haviken schade aanrichten aan het pluimgedierte en dat konijnen dat doen aan de gewassen. De in 1868 ingevoerde extra markten zijn uitsluitend ten goede gekomen aan de veehandel. Overige landbouwproducten kwamen nog niet aan de markt.

Hoofdstuk XII Nijverheid, Handel en Scheepvaart

In het vorige artikel was dit hoofdstuk XIII, Verveening, Jagt en Visscherij. Dit hoofdstuk is met ingang van 1866 vervallen. Tot 1866 werd er over de verveening weinig anders opgemerkt dan lage opbrengsten bij nat weer. Ten aanzien van de jacht wordt de oogst bij herhaling ernstig benadeeld door vossen. Ondanks dat er premies worden betaald voor dode vossen, wordt deze pot zelden aangesproken. Steeds weer de herhaling: *“Grof wild is hier niet”*.

Ook de titel van hoofdstuk XII is vernieuwd, want voorheen heette dit Ambacht en fabrieknijverheid. Van 1861 tot en met 1865 kan dit hoofdstuk samengevat worden met: Er is hier een bontweverij die last heeft van schaarste en duurte op de katoenmarkt. Er werken uitsluitend wevers die ongeschikt zijn voor ander werk. Ze werken op stukloon. In 1866 werken er 13 volwassenen; dat blijft de volgende jaren ongeveer gelijk. Dit aantal is gering tot het aantal wevers dat onder ambachten wordt vermeld, namelijk 40. Dit zijn dan kennelijk thuiswevers, ze werken in ieder geval niet fabrieksmatig.

Een opsomming van de ambachten in 1866: Bakkers 10 ; Blauwververs 3; Blikslager 1; Borstelmakers 5; Draaijers 4; Herbergiers 24; Horlogemakers 2; Kleermakers 21; Klompenmakers 22; Kuipers 4; Looijers 3; Metselaars 6; Molenaars 7; Olijslagers 2; Schoenmakers 82; Slagers 10; Smeden 6; Timmerlieden 20; Wevers 40; Winkeliers 14; Zadelmaker 1.

Er bestaat één stoomkorenmolen van J. Krabbenborg en H. Harbers met een vermogen van 6 Paardenkrachten.

In de verveening wordt alleen voor eigen gebruik gewerkt, met spade en modderpan.

Betreffende de handel worden varkensvlees, schoenmakerswerk en boter genoemd. De winkelstand is voldoende. Koloniaalwaren zijn duur in verband met de aanvoerkosten per as en het gegeven dat er in Pruisisch geld moet worden afgerekend, hetgeen met valutakosten gepaard gaat.

Hoofdstuk XIII Inrichtingen, in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven

Dit hoofdstuk behelste o.a. de ijking van maten en gewichten. Voor de periode 1861-1865 zijn er enkele malversaties geconstateerd, maar het totaal resultaat stemde tot tevredenheid.

Vanaf 1866 worden in dit hoofdstuk andere vragen gesteld die voor een groot deel niet van toepassing zijn op Lichtenvoorde.

Middelen van vervoer te lande zijn hier niet, behoudens enkele personen die voertuigen voor personenvervoer verhuren. Voor goederen zijn er soms twee, soms drie transporteurs die wekelijks op tamelijk vaste tijden af- en aanrijden. Vervoer te water is hier niet.

Straatbeelden 1971-2011

Door Frits van Lochem

In onze periodiek nr. 68 van afgelopen voorjaar hebben wij straatbeelden gepubliceerd met foto's van Carolus Pieters, bouwkundige te Amsterdam die vroeger in Lichtenvoorde woonde en in zijn studiejaren zo rond 1971 een aantal foto's in het centrum van Lichtenvoorde maakte. Later schonk hij deze fotocollectie aan onze vereniging. De oude foto's zijn dus door Carolus Pieters gemaakt. De foto's van 2011 zijn gemaakt door ons bestuurslid en beheerder van het fotoarchief, Theo Withag en enkele nieuwere foto's door ondergetekende.

Delen van deze collectie hebben wij in ons jubileumjaar 2011 respectievelijk in periodiek nr. 62 (Dijkstraat en Markt) en in periodiek nr. 63 (Markt en Rapenburgsestraat) gepubliceerd.

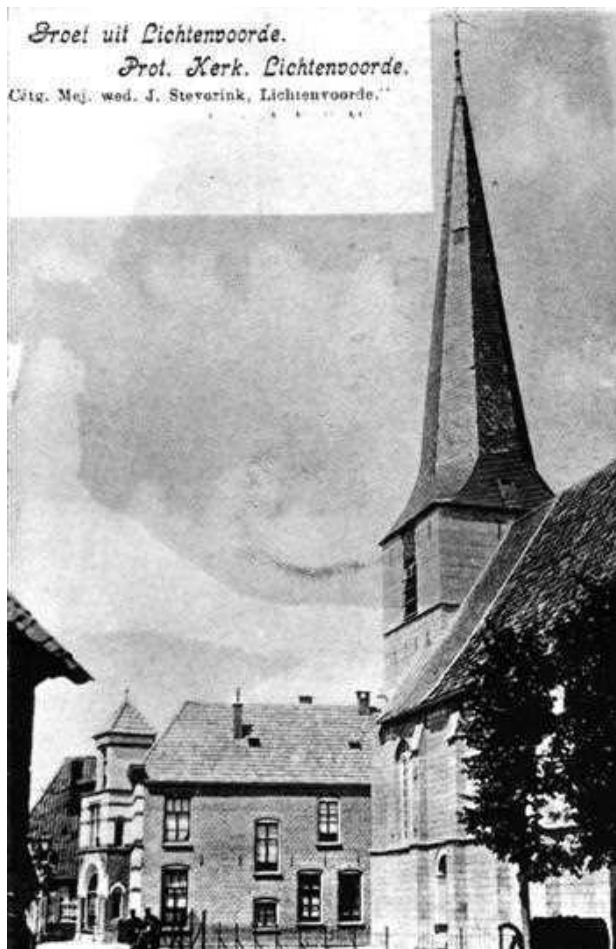
Een vervolg met straatbeelden van de Korte Rapenburgsestraat, de Varkensmarkt en de Rentenierstraat in periodiek 68 kon niet helemaal geplaatst worden wegens ruimtegebrek.

De Rentenierstraat is niet meer aan bod gekomen en daarom zullen wij die nu en het vervolg in de voorjaarsperiodiek van 2015 publiceren.

Het zal u opgevallen zijn dat de Korte Rapenburgsestraat en de Varkensmarkt qua bebouwing een hele metamorfose hebben ondergaan, met name omdat dit gebied behoort tot het nieuwe winkelcentrum van Lichtenvoorde. In de Rentenierstraat daarentegen zijn maar enkele panden vervangen en hier zijn de meeste gevels nog duidelijk herkenbaar. Daar valt de vernieuwde bestrating wel meer op. In die tijd waren Rentenierstraat en de Korte Rapenburgsestraat belangrijke verkeersaders, weliswaar met éénrichtingverkeer voor motorvoertuigen.

De Richterslaan was er nog niet en al het verkeer dat vanaf de Driehoek naar de Markt en verder

het dorp in en uit wilde, kwam door de Rentenier en Korte Rapenburgsestraat, zo ook de lijnbussen van de Geldersche Tram Wegen, destijds de streekvervoerder.

In periodiek nr. 68 werd op pagina 59 (boven) deze foto van omstreeks 1930 bedoeld.

Er was echter een verkeerde foto bij geplaatst, waarvoor ons excuus.

Hier is nog de oude Jugendstil-voorgevel met een klein torentje van bakkerij Stottelaar te zien, die tegen 1960 werd vervangen door een toen moderne pui.

*Rentenierstraat
(Foto uit collectie C. Pieters) bakkerij-winkelwoonhuis Stottelaar.*

*Rentenierstraat 5
Hier hetzelfde pand maar nu met de actuele pui en de winkel Dierservice Lichtenvoorde.*

Rentenierstraat 6 t/m 10

Uiterst rechts de winkel van Doppen Textiel, showroom met witgoedmagazijn van Fa .Ter Bille. Dit pand is vanwege de voorgevel gemeentelijk monument (invloeden van de Amsterdamse School en is gebouwd ca. 1925. Verder een karakteristiek woonhuis en dan een wat terugstaande woning uit de jaren '60 van de vorige eeuw. Het dubbel woonhuis daarna is ook onderwerp van een volgende foto.

Rentenierstraat 6 t/m 10

Uiterst rechts de winkel van Tuunte Fashion, dan Hairlook Simone in het markante gemeentelijk monument en vervolgens het nu wit gepleisterde karakteristieke woonhuis en dan de wat terugstaande nieuwere woning. Daarna het nu ook witte dubbel woonhuis.

Rentenierstraat 12-14

Een markant dubbel woonhuis, bepleisterd in een blokmotief, zoals ook de tegenover staande kerk, althans aan de straatkant. Het blokmotief is wel anders qua maatvoering.

Rentenierstraat 12-14

Dit dubbel woonhuis staat op de gemeentelijke monumentenlijst. De redengevende beschrijving uit 1994 van het Gelders Genootschap luidt als volgt : "Dit markante dubbele woonhuis is gesitueerd in een bocht van de Rentenierstraat, op de hoek van deze straat en de Krabbenplas."

"Op een oude kadastrale kaart uit ca. 1830 bevindt zich op de bouwplaats van Rentenierstraat 12-14 reeds bebouwing. Het is niet zeker of in de kern van het huidige pand nog restanten van deze oudere bebouwing terug te vinden zijn. Het huis is diverse malen gewijzigd. In 1907 werd de deel die zich in ieder geval achter nr. 12 bevond afgebroken. In plaats daarvan werden er twee schuurtjes met een zadeldak gebouwd."

"Het witgepleisterde pand bestaat uit een tweelaags voorhuis met een schilddak en een ondiep achterhuis met een dubbele kap met wolfeinden aan de achterzijde. De dakschilden zijn met rode Muldenpannen belegd. Op het oostelijke dakschild van het achterhuis bevindt zich een hoge gemetselde schoorsteen. Rond het dak bevindt zich een moderne mastgoot. De nok van het schilddak loopt parallel aan de Rentenierstraat." "De situering van het pand als onderdeel van de oorspronkelijk gegroeide dorpsbebouwing en de relatie met de tegenover gelegen kerk en het straatverloop, waarin het pand een belangrijk element is, vormt de monumentale waarde."

In periodiek nr. 56 van april 2008 stond over de restauratie van dit pand een artikel.

Hoewel nu geen officiële naam meer, is dit plein van oudsher de Ganzenmarkt. Rechts een deel van de winkel van de Fa. Ter Bille, electrotechnische artikelen en witgoed, destijds hier gevestigd. Op deze plek was van ca. 1680 tot 1750 een schuilkerk in een vroeger woonhuis gevestigd, omdat na de Vrede van Munster in 1648 het Rooms-Katholieke geloof niet openlijk mocht worden beleden. Geleidelijkaan werd dit wel weer toegestaan . Het grote gebouw daarnaast is van oorsprong een schoolgebouw dat ongeveer in 1856 is gebouwd. In 1971 was het onderverdeeld in meerdere woningen. De dubbele deur is van de toenmalige schilderswinkel/werkplaats van Theo Mellink.

Ook nu een goed uitziend karakteristiek gebouw, tegenwoordig zonder dakkapellen. Nu alleen nog onderverdeeld in drie woningen. Ooit de enige school in Lichtenvoorde. In 1887 werd een grotere school gebouwd en die staat er nu ook nog, bekend als Dorpshuis Den Diek. In het witte pand rechts is nu uitzendbureau Olympia gevestigd.

Nog even een kijkje van de andere kant .

De houten schuur op de voorgrond was van oorsprong van J. Roemaat, later in gebruik als magazijn bij de Fa. Ter Bille. Op de voorgrond, waar hier de auto's staan, stond vroeger een oud woonhuis, waarin aan ene kant gedurende lange tijd koster Hondorp van de kerk heeft gewoond, aan de andere kant transporteur J. Roemaat en verder was er een schuur voor de lijkkoeft . Deze gebouwen zijn rond 1968 gesloopt. Daarom even een paar oudere kiekjes tussendoor, waarop deze gebouwen nog zichtbaar zijn.

Hier vanaf Het Hof gezien. (Foto: Ecal, Doetinchem, no. 0865-1065)

De straatkant van het oude dubbel woonhuis, hier rond 1960. De ingang aan de voorzijde was de voordeur van het linker gedeelte. Tot ca. 1958 exploiteerde Hondorp daar ook nog een winkel in rookartikelen etc. De voordeur van het rechtergedeelte zat opzij, alleen de deurpost is hier op de foto zichtbaar. In de terugliggende schuur met dubbele deur werd lange tijd de lijkkoets van de Protestantse kerk gestald.

Hier een meer actueel beeld van de Hofkant

In 1971 was de markante 'stadsboerderij' van Bernard Krabben ook al gesloopt, daarom toch maar een iets ouder kiekje van ca.1960 erbij geplaatst waarop deze oude boerderij nog goed te zien is en nog in gebruik is. Het muurgedeelte van het achterhuis onder de dakgoot (rechts) was vrij nieuw omdat het pand hier enkele keren geramd is door een achteruitrijdende truck. Het gebouw is vermoedelijk begin 19e-eeuws.

Na de sloop van de panden naast de kerk 1968 en de stadsboerderij van Krabben 1971 ontstaat ruimte voor parkeren. (Foto: Ecal,Doetinchem, no.0864-341)

*Rentenierstraat 23 en 25 enz.
Slagerij Ravesloot, Sigarenmagazijn/annex kapsalon Wolters en een doorkijkje door de Rentenierstraat .*

De zaak op nr.23 is al weer gewijzigd. Nu zit daar Hans Hissink met een winkel in nieuw en occasions witgoed. Nr. 25 is een gemeentelijk monument en is door eigenaar M. Broshuis gerestaureerd. Hij exploiteert hier een schoenmakerij annex winkel in aanverwante artikelen. Vanwege de karakteristieke sobere bouwstijl met toch fraaie detailleringen en maatverhoudingen is dit pand uit ca.1910 op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.

Een foto uit 1971 (overigens niet van Carolus Pieters) toen de sloop van de boerderij van Krabben net in gang gezet was.

De nummers Rentenierstraat 18 (aanvankelijk winkelloonhuis uit 1958 van Jan Kuypers), later woonhuis en Rentenierstraat 20 (winkelloonhuis uit 1964 van H. van Lochem woninginrichting en na 1987 de Ni-je Wehmerhof.

Rentenierstraat 22 en 24 Van oorsprong een dubbel winkelpand.

Dit pand uit 1936 heeft Carolus Pieters niet gefotografeerd, dus hier alleen een actueel plaatje.

In 1971 was op nr. 22 Hemmy Kuypers gevestigd met een winkel in aardappelen, groenten en fruit, op nr. 24 exploiteerde Oostendorp een wolwinkel van het wolmerk Phildar.

*Doorkijkje vanaf Rentenierstraat 25.
 Rechts nog net het bordje Phildar van de wolwinkel van Oostendorp, destijd op nr. 24.
 In het vroegere winkelpand van Eskes (nr.26) zit dan het Vormingscentrum, een school voor leerlingen die
 in het reguliere voortgezet onderwijs niet helemaal hun draai konden vinden.*

*Doorkijkje vanaf Rentenierstraat 25.
 Phildar zit er niet meer en in plaats van het Vormingscentrum is op nr.26 nu kapsalon Jansen gevestigd.
 Verder woonhuizen en/of appartementen. Dezelfde panden staan er nog als in 1971, alleen de gevels zijn
 soms gemoderniseerd en de bestrating is eveneens aangepast.*

Doorkijkje vanaf Rentenierstraat 24 (overzijde)

Aan deze kant maar één winkel, nl. Harbers-Orriëns, stoffenzaak en aanverwante artikelen.

Deze foto is duidelijk op een ander moment gemaakt. We zien hier geen vlaggen meer, maar wel de feestverlichtingsarmaturen van het 'Koopcentrum'. Dit was de winkeliersvereniging van de Rentenierstraat, de Varkensmarkt en de Korte Rapenburgsestraat.

Doorkijkje vanaf Rentenierstraat 24 (overzijde)

Het eerste pand is gesloopt en er is op dezelfde plaats heel nieuw huis verzeen. Het tweede pand

is gefacelift. Het derde pand lijkt nog ongeveer hetzelfde, maar is recentelijk in oorspronkelijke staat

gerestaureerd). Het vierde pand van de oude foto is helemaal gesloopt en er is een veel ruimer pand weer opnieuw gebouwd.

Deze twee vrijstaande huizen lijken als twee druppels water op elkaar.

40 jaar later: een vrijwel onveranderd beeld van de woonhuizen.

Het laatste deel van de Rentenierstraat.

Het oude pand is gesloopt en als een soort make-over qua vormgeving vervangen door een nieuw maar veel groter pand, nu als dubbel woonhuis.

Hier een oud kiekje van de werkplaats van Hissink. Daarvóór was hier de timmerwerkplaats van de Firma Eekelder. De dichtgemetselde gaten waren vroeger om de lange balken door te leiden bij het bewerken met machines.

Nu de achterkant van café de Zaak. Verbouwd maar nog herkenbaar.

*Nog even een beeld van de andere kant in de Rentenierstraat.
Links het pand van Radio Hissink.*

Ook hiervan de nieuwere versie met rechts het nieuwe dubbel woonhuis en links het pand voorzien van een stuclaag, waar nu uitzendbureau In Person gevestigd is.

Tot slot: Deze fraaie villa is het laatste huis in de Rentenierstraat. Gebouwd rond 1905 in opdracht van leerfabrikant Sterenborg en zeer waarschijnlijk ontworpen door de Winterswijkse architect L.G. Richter. Karakteristiek voorbeeld van overgangsarchitectuur rond de 19e / 20e eeuwwisseling van de neostijlen, waarbij verschillende stijlelementen door elkaar gebruikt worden. De villa is mooi in originele staat gehouden.

Excursie naar Graefenthal, Kleve en Schenkenschanz

Door Frits van Lochem

Op 24 mei jl. werd de excursie gehouden van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde in samenwerking met de Oudheidkundige Vereniging Zieuwent. Met een volle touringcar ging het eerst naar Kloster Graefenthal te Goch-Asperden (D). Dit van oorsprong adellijke Cisterciënzer nonnenklooster werd in 1248 opgericht door de wellicht meest invloedrijke graaf van Gelre Otto II en zijn vrouw Margaretha van Kleef. Bij dat klooster is ook het familiegraf van Otto II en directe familie. Het kloosterterrein is ommuurd en ligt aan het riviertje de Niers. Gids zuster Laura (als non gekleed) vertelt de boeiende geschiedenis van dit klooster dat van 1248 tot 1802 heeft gefunctioneerd.

Werd het in vroeger eeuwen deels verwoest, tijdens WO II bleef het wonderwel onbeschadigd, maar de inventaris verdween wel voor een groot deel. Ondanks dat een bijzonder interessante plek. Montgomery is er nog geweest in 1945.

Vervolgens gaat het naar Kleve en wordt na een goede lunch het B.C. Koekkoekhuis bezocht.

Barend Cornelis Koekkoek was een Nederlandse kunstschilder, geboren in 1803 te Middelburg, die zich in 1834 te Kleef vestigde. Zijn vader Johannes Hermanus Koekkoek was eveneens kunstschilder. Schilderde zijn vader hoofdzakelijk zeegezichten, Barend Cornelis was vooral een landschapsschilder. De fraaie landschappen die hij schilderde leverden hem een goede boterham en hij genoot veel aanzien. Alleszins de moeite waard om dit museum te bezoeken.

Vervolgens wordt met een Nederlands sprekende gids een tourrit gemaakt door Kleve en omgeving. Kleve wordt gedomineerd door de imposante Schwanenburg op de heuvel en de Stiftskirche.

Stadhouder van Kleve was onder meer Johan Maurits van Nassau-Siegen, aan wie nog een prachtig parklandschap herinnert.

Tot slot rijden we via de oude vissersplaats Griethausen naar Schenkenschanz, een in 1586 door de Nederlander Martin Schenk en zijn soldaten gesticht fort aan de oorspronkelijke loop van de Rijn, waar de Waal zich afsplitste. Schenkenschanz lag dus op een strategische plek, van waaruit men het scheepvaartverkeer onder controle had. Het is dan ook vele malen belegerd; onder andere in 1636 werd Schenkenschanz ingenomen door prins Frederik Hendrik. Het is nu een karakteristiek plaatsje, volledig binnen een waterkering, zodat men bij hoog water de poort kan sluiten.

Daarna ging het weer huiswaarts. Het was een zeer geslaagde excursie bij fantastisch mooi weer!

*'Non' Laura vertelt over Kloster Graefenthal.
Foto: F. van Lochem*

De graftombe van graaf Otto II van Gelre en zijn nazaten onder een afdak.

*Schenkenschanz
Foto's: Jan van Waardenburg*

Kort verslag van de Extra Ledenvergadering op 7 oktober 2014

Door Frits van Lochem

Op 7 oktober jl. werd een extra ledenvergadering gehouden in De Koppelpaarden met als agendapunt de finale goedkeuring/vaststelling van de nieuwe statuten, waarvan het concept reeds in de jaarlijkse Algemene ledenvergadering op 26 maart jl. is behandeld en goedgekeurd. De nieuwe statuten hebben tot doel om de status te verkrijgen van Culturele ANBI-instelling. Kort voor de vergadering kwam echter bericht van de Belastingdienst dat het concept toch nog enkele aanpassingen behoeft om geheel te voldoen aan de ANBI-voorwaarden. (ANBI = Algemeen Nut Beogende Instelling).

Daarom zullen deze Statuten met aanpassingen opnieuw worden geagendeerd in de eerstvolgende Algemene Ledenvergadering, wellicht in maart 2015.

De vergadering op 7 oktober jl. kon dus na deze mededeling en beantwoording van enkele vragen al worden besloten en na een korte pauze kon Jan Berends uit Doetinchem beginnen met zijn boeiende voordracht over 'Curiositeiten in de Achterhoek', uiteraard ondersteund met prachtige dia's.

De aanwezige leden zijn dus zeker niet voor niets gekomen, ergo zij die er niet waren hebben echt wat gemist.

Ons zoekplaatje

Door Gerhard Eppingbroek

Geachte lezer, het zoekplaatje uit periodiek nummer 68 van de foto met de twee heren voor de nieuwbouw van de Woningbouw Vereniging Lichtenvoorde aan de Vragenderweg, leverde een vijftal reacties op. De informanten waren deze keer: mevr. R. Schutten, mevr. H. Steentjes-Tijdink, mevr. Kortjes-ten Holder en de heren A. Driessen en J. Busch. De heren op de foto werden herkend als: links de heer Wim Rots, hoofd Technische Dienst van de Stichting Woondiensten Lichtenvoorde en de heer rechts, als de directeur van de Stichting Woondiensten, Winfried Schüller (overleden 5 juli 2014). Alle informanten hartelijk dank. Als iemand in een van onze vroegere zoekplaatjes nog personen of zaken tegenkomt die nog niet bekend zijn, dan houden we ons ten zeerste aanbevolen voor aanvullende informatie.

De nieuwe foto is een foto gemaakt in het gemeentehuis door een ons onbekende fotograaf voor een artikel in de Graafschapbode op 15 oktober 1977. Het stelt voor de overhandiging van een pakket met 2000 handtekeningen in een actie tegen het dan actuele 'komplan'.

Het pakket wordt hier door de heer C. van den Hoek aangeboden aan burgemeester J.F.J. Groffen. Gaarne zouden we van u weten wie de andere personen op deze foto zijn.

Graag willen we van u weten wie de genummerde personen op deze foto zijn.

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Reacties graag aan: G.J.A. Eppingbroek, Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk.
Tel. 0543-515408

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Opgericht 28 oktober 1971

Secretariaat:
René Meekes
Watersnipstraat 12
7132 DG Lichtenvoorde
Tel.: 0544-378343
e.mail: volsecr@lijbrandt.nl

INSCHRIJFFORMULIER

INSCHRIJFFORMULIER

Ondergetekende:

Naam: ..... Voorletters: .....

Adres: .....

Postcode: ..... Woonplaats: .....

Telefoon: ..... E-mail: .....

Geeft te kennen ingeschreven te worden als lid van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde.

Hij/zij heeft belangstelling voor één of meer van de volgende aandachtsgebieden:

☐ Excursies/lezingen	☐	☐ Genealogie
☐ Historie van Lichtenvoorde	☐	☐ Streektaal
☐ Expositie/vitrines	☐	☐ Archeologie
☐ Redactie periodiek	☐	☐ Bibliotheek
☐	☐	☐ .....

Postcode: ..... Datum: .....

Handtekening: .....

Door de secretaris van de vereniging in te vullen:

Lidnummer: .....

Rondbrenggroep: .....

McWindo's

print • copy service

digitale printservice • Lichtenvoorde

*snel, flexibel
en betaalbaar
digitaal
drukwerk*

van de Meer de Walcherenstraat 1
7131 EN Lichtenvoorde

0544 373242 • info@mcwindos.nl • www.mcwindos.nl

Adressen bestuur en contactpersonen Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

J.A.M. Tijdink, Schatbergstraat 56, 7131 AS Lichtenvoorde, tel. 0544-373123
Voorzitter

R.F.J.M. Meekes, Watersnipstraat 12, 7132 DG Lichtenvoorde, 0544-378343
Secretaris

J. B.J. Ernst, Derde Broekdijk 2, 7132 EC Lichtenvoorde, tel. 0544-379321
Penningmeester

F.A.M. Bonnes, Frans ten Boschstraat 47, 7131 ZX Lichtenvoorde, tel. 0544-372491
Bestuurslid, werkgroep Streektaal, redactie periodiek

H.A.M. Everink, Lauwersdijk 5, 7137 ME Lievelede, tel. 0544-373081
Bestuurslid

H.J. Hanselman, Const. Huygensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde, tel. 0544-373108
Bestuurslid, bibliothecaris, redactie periodiek, werkgroep genealogie

M.M.H.M. van den Hoven, Scholeksterstraat 2, 7132 DH Lichtenvoorde, tel. 0544-377092
Bestuurslid, redactie periodiek, website

F.J. van Lochem, v.d. Meer de Walcherenstraat 10, 7131 EN Lichtenvoorde, tel. 0544-374723
Bestuurslid, redactie periodiek

A. Pluimers, Klaasbos 24, 7131 SZ Lichtenvoorde, tel. 0544-379065
Bestuurslid, redactie periodiek

W.F.A.J. Waalder, Hugo de Grootstraat 10, 7131 XZ Lichtenvoorde, tel. 0544-373177
Bestuurslid, werkgroep archeologie, website

Th.G.F. Withag, Pastoor Sandersstraat 19, 7131 BT Lichtenvoorde, tel. 0544-375517
Bestuurslid, beheer fotoarchief, werkgroep excursies en lezingen

Redactieadres

F.J. van Lochem, v.d. Meer de Walcherenstraat 10, 7131 EN Lichtenvoorde, tel. 0544-374723

Oude nummers de Lichte voorde

H.J. Hanselman, Const. Huygensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde, tel. 0544 373108

Internet: www.oudheidkundelichtenvoorde.nl

Contact : volsecr@lijbrandt.nl

Bank en giro

Postgiro: 1007734 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Banknummer: 3361.63.932 Rabobank Lichtenvoorde t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Contributie voor het lidmaatschap van de vereniging: € 22,50, bij automatische incasso, anders € 25,-.
Lid worden ? Schrijf, bel of mail: R.F.J.M. Meekes, Watersnipstraat 12, 7132 DG Lichtenvoorde,
tel: 0544-378343 e-mail: volsecr@lijbrandt.nl

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2014